

Cornelius
RYAN

MESSZE VOLT A HÍD

Aranytoll

Cornelius Ryan

MESSZE VOLT A HÍD

Aranytoll kötetek
Szeged, 2008

Valamennyiünknek

A keskeny folyosóban, amelyen át a páncélosok támadnak majd, öt nagyobb hidat kellett elfoglalni. Az ejtőernyős csapatok feladata az volt, hogy épségben kerítsék hatalmukba. Az ötödik, az Alsó-Rajmán, egy Arnhem nevű városka közelében, hatvannégy mérfölddel a német vonalak mögött – ez a híd aggasztotta Frederick Browning altábornagyot, az 1. szövetséges ejtőernyős-hadsereg helyettes parancsnokát. Rámutatott a térképen, s megkérdezte: – Mennyi időbe telik, amíg a páncélosok elérnek bennünket? – Két napba – válaszolta Montgomery tábornagy nyomban.

Browning le sem vette szemét a térképről. – Négy napig tarthatjuk. – Majd hozzáfűzte: – Csak ezen az egy hídon ne múljon végül.

Így emlékeznek a résztvevők a Market-Garden hadművelettel kapcsolatban Montgomery főhadiszállásán 1944. szeptember 10-én megtartott utolsó tanácskozásra. Az idézetek Roy E. Urquhart vezérőrnagy *Arnhem* című emlékiratából valók.

ELŐSZÓ

A Market-Garden hadművelet

1944. szeptember 17–24.

1944. szeptember 17-én, vasárnap délelőtt 10 óra után, a dél-angliai repülőterekről felszállt az egyetlen hadművelethez összegyűjtött eddigi legnagyobb csapatszállító repülőgépflootta. Ezzel a második világháború 263. hetében Dwight David Eisenhower tábornok, a szövetséges haderők főparancsnoka megindította a Market-Garden hadműveletet, a háború egyik legmerészebb és legötletesebb vállalkozását. Meglepő talán, de az együttes ejtőernyős és szárazföldi támadás eltervezője éppen az egyik legóvatosabb szövetséges parancsnok, Bernard Law Montgomery tábornagy volt.

A „Market” hadművelet ejtőernyős szakasz hallatlanul nagyszabású volt: közel ötezer vadászgép, bombázó, szállító-repülőgép és több mint 2500 vitorlázó repülőgép vett részt benne. Ezen a vasárnap délután, pontosan 13.30-kor, a példátlan arányú nappali megmozdulás során egy teljes szövetséges hadsereget, járműveivel és felszerelésével egyetemben kezdtek ejtőernyőn ledobni a német vonalak mögött. E merész és történelmi légi invázió a náci megszállta Hollandiába irányult.

Eközben a szárazföldön, végig a holland–belga határ mentén elfoglalták állásaikat a „Garden”-haderők, a 2. angol hadsereg összehívott páncélos hadoszlopai. Tüzérségi előkészítés után 14.35-kor, a rakétakilövő vadászgéprajok fedezetével megindultak a harcokocsik a Hollandia gerincét alkotó stratégiai úton, amelynek elfoglalásáért és nyitva tartásáért már harcban álltak az ejtőernyősök.

Montgomery nagyra törő terve azt célozta, hogy csapatai és harcokocsijai gyors ütemben áttörnek Hollandián, egyetlen lendülettel átkelnek a Rajnán, és behatolnak Németországba. Montgomery úgy vélte, a Market-Garden hadművelet lesz az a villámcsapás, amely térdre kényszeríti a Harmadik Birodalmat, és meghozza 1944-ben a háború befejezését.

I. RÉSZ

A VISSZAVONULÁS

Drielben, ebben az ezeréves múltú holland faluban feszülten fültek az emberek. A nyugtalan álmúak már hajnal előtt fölébredtek, fények gyúltak a leredőnyözött ablakok mögött. Eleinte csak sejtették, hogy valami érthetetlen dolog történik közvetlen környezetük határain túl. Homályos sejtelmeik azonban lassanként testet öltöttek. A távolból tompa moraj hallatszott szakadatlanul.

A messzi, folyamatos dübörgés hullámokban érte a falut. Mivel az emberek nem találtak magyarázatot erre az átható zajra, sokan önkéntelenül azt hitték, hogy a közeli Alsó-Rajna áramlásában történt valami váratlan változás. Hollandia területének fele a tengerszint alatt fekszik, s ezért a víz az örökös ellenség, a gátak pedig a legfogatosabb fegyverek abban a véget nem érő küzdelemben, amely a tizenegyedik századnál előbb kezdődött. A Gelderland székhelyétől, Arnheimtől délnyugatra, az Alsó-Rajna egyik nagy kanyarulatában megbúvó Drielt is emlékezteti erre a küzdelemre a községtől néhány száz méterrel északra emelkedő gát, amely néhol hét méternél is magasabb, és tetején műút vezet. Ez a gát védi a falut és környékét a majd négyszáz méter széles, szeszélyes folyó ellen. Ezen a reggelen azonban nem a folyó nyugtalankodott. Az Alsó-Rajna óránként két mérföldes megszokott áramlási sebességgel hömpölygött az Északi-tenger felé. A falut védelmező gát kőborításáról visszaverődő hangok a folyónál sokkal kíméletlenebb ellenségtől származtak.

Mihelyt virradt, s a nap kezdte felszívni a ködöt, a zürzavaros zaj megerősödött. A Drieltől kelet felé vezető utak felől a falusiak már jól hallották a percről percre hangosabb motorzúgást. Aggodalmuk ekkor már riadalomba csapott át, mert senkinek sem lehetett kétsége a zaj eredetét illetően: a második világháború ötödik évében, ötvenegy hónapos náci megszállás után mindenki megismerte dübörgéséről a német motorizált oszlopokat.

Fokozta az ijedelmet, hogy vonulásuk ezúttal óriási arányokat öltött. Némelyek elmondták később, hogy addig csak egy ízben hallottak ilyen iszonyú motorzúgást – 1940 májusában, amikor a németek betörték Hollandiába. Hitler gépesített hadseregei akkor

Drieltől tíz-tizenöt mérföldre átözönlöttek a Birodalom határán, majd elérve a legfontosabb országutakat, hamarosan elárasztották az országot. Most pedig ismét megtöltötték a gépesített oszlopok ugyanezeket az utakat.

Különös zajok szűrődtek a faluba a Drielhez legközelebb kétsávos országútról, amely az Alsó-Rajna északi partján fekvő Arnhemet köti össze a tizenegy mérfölddel délre levő Nijmegennel, a széles Waal folyó menti, nyolcadik században alapított várossal. A motorok tompa dübörgéséből az emberek jól kihallottak olyan zajokat is, amelyek sehogyan sem illettek a vonuló gépkocsioszlophoz; szekérekerekek csikorgását, kerékpárok surrogását, lábak lassú, egyenetlen csoszogását.

Miféle menetoszlop lehet? De még fontosabb: merre tart? A háborúnak ebben a pillanatában akár Hollandia jövője állhatott a válaszon. A legtöbben úgy vélték, az oszlopok nagy csapaterősítéseket szállítanak a megszállóknak, vagy pedig délnek igyekeznek, hogy feltartóztassák a szövetséges erők előrenyomulását. A szövetséges haderők bámulatosan hamar szabadították fel Franciaország északi részét. A harcok most Belgiumban zajlanak, állítólag nem teljes száz mérföldre ide, Brüsszel előtt. Szárnyra kapott a hír, hogy hatalmas szövetséges páncélosegységek közelednek a holland határhoz. Drielben azonban senki sem tudta bizonyosan, ezek a hadoszlopok milyen irányban haladnak. A távolság meg a szórt zaj lehetetlenné tette a tájékozódást, az éjszakai kijárási tilalom miatt pedig a falusiak nem hagyhatták el házaikat, hogy tudakozódjanak.

Gyötörte őket a bizonytalanság, de várakoztak, nem tehettek egyebet. Így azután nem tudhatták, hogy röviddel hajnal előtt Driel teljes német helyőrsége, három fiatal katona, lopott kerékpárokon elhagyta a falut, és elhajtott a ködbe. A faluban katonai hatóság már nem ügyelt a kijárási tilalomra.

A mit sem sejtő emberek nem mozdultak házaikból. A kíváncsibak azonban nem bírták türelemmel, s elhatározták, hogy vállalva a kockázatot, telefonon szereznek értesülést. Az ifjabb Cora Baltussen a Honongveldestraat 12. szám alatti házából, szülei lekvár- és befőttüzemének szomszédságából föltárcsázta arnhemi barátait. Nem akart hinni a fülének, amikor a szemtanúkkal beszélt. A hadoszlopok *nem* délnek, nem a nyugati front felé igyekeztek. 1944. szeptember 4-én, ezen a ködös reggelen a németek és híveik láthatóan menekültek Hollandiából, amilyen járművön csak menekülhettek.

Cora úgy gondolta, hogy a harcok, amelyektől mindenki tartott, most már elkerülik őket. Tévedett. A mindeddig épen maradt, jelenkéntelen Driel háborúja ezután kezdődött.

2

Drieltől ötven mérföldre délre, a belga határ menti városokban és falvakban ujjongott a holland lakosság. Hitetlenkedve nézték, amint Hitler Észak-Franciaországban és Belgiumban tönkrement seregeinek maradványai végtelen menetben vonulnak ablakuk előtt. A vereségük járványosnak tetszett: nemcsak a katonai egységek, de sokezerényi német civil és holland náci is eszeveszetten menekült. A menekülő csapatok is valamennyi úton a német határ felé igyekeztek.

Lassan indult meg a visszavonulás – egy-egy vezérkari kocsis és néhány jármű érkezett Belgium felől –, így azután a hollandok nemigen tudták volna megmondani, mikor kezdődött. Némelyek szerint szeptember 2-án, mások viszont 3-ára esküdtek. Negyedikére azonban a németek és híveik áramlásából már eszeveszett menekülés lett, és másnap, szeptember 5-én tetőzött – ezt a napot később a holland történetírók *Dolle Dinsdag*, vagyis „őrült kedd” néven emlegették.

A németek menekülését rémület és fejetlenség jellemezte. Minden elképzelhető szállítóeszközt hasznosítottak. A belga határtól Arnhem északi vidékéig, sőt azon túl is teherkocsik, autóbuszok, vezérkari kocsik, félhernyótalpas vontatók, páncélkocsik, szekerek, faszénnel vagy fával működő személygépkocsik özönlöttek az utakon. A zilált oszlopok járművei között sebtében rekvirált kerékpárokon mindenütt felbukkantak a fáradt, poros katonák.

Akadtak azonban még meghökkentőbb szállítóeszközök. Valkenswaard városában, néhány mérfölddel északra a belga határtól, az emberek ámulva nézték, hogyan haladnak német katonák teljes menetfelszerelésben nagy ügyel-bajjal gyermekrollereken. Hatvan mérföldre odébb, Arnheimben, az Amsterdamseweg tolongásában két zömök igásló súlyos fekete-ezüst halottaskocsit vont méltóságosan. Hátral, a koporsó helyén vagy húsz torzonborz, elcsigázott német szorongott.

E nyomorúságos menetoszlopokban a legkülönbébb német egységek katonái vánszorogtak: fekete egyenruhás páncélosok, páncélkocsik nélkül, a Luftwaffe emberei – nyilván ennyi maradt

a Franciaországban és Belgiumban szétvert légierőből –, tucatnyi hadosztály Wehrmacht-katonái, végül a Waffen SS csapatai, a kísérteties halálfejesek. A parancsnokok nélkül, kábán támológó, fásult katonákat figyelve, Wilhelmina Coppens St. Oedenrodében arra gondolt, hogy „a legtöbben nem tudják, hol vannak, de azt sem, merre tartanak”. Az utcán ácsorgó hollandok keserves mulatságára egyes német katonák annyira tájékozatlanok voltak, hogy a járókelőktől tudakolták, merre a német határ.

Eindhoven ipari városban, a mamut Philips villamossági művek telephelyén, a lakosság már napok óta hallotta Belgium felől a tompa ágyúdörgést. S most, amint a megvert német hadsereg maradványai szemük láttára özönlöttek el az országutakat, az emberek azt várták, hogy a szövetséges csapatok órákon belül megérkeznek. Erre számítottak a németek is. Frans Kortie, a községi tanács pénzügyi osztályának huszonnégy éves alkalmazottja azt hitte, hogy ezeknek a csapatoknak eszük ágában sincsen ellenállást tanúsítani. A közeli repülőtérről hatalmas robbanások hallatszottak, amint az utászok kifutópályákat, lőszerraktárakat, üzemanyag-tárolókat és hangárokat robbantottak. A várost elborító füstgomolyon át Kortie megfigyelte, amint német egységek sietve szerelik le a nehéz légvédelmi ágyúkat a Philips művek épületének tetőiről.

Eindhoven északi részétől Nijmegen városáig a teljes térségben megfeszült erővel dolgoztak a német műszaki alakulatok. A Veghel városa melletti Zuid Willemsvaart-csatornában a német utászok Cornelis de Visser elemi iskolai tanító szeme láttára robbantottak fel egy megrakott uszályt; a repülőgépmotor-alkatrészek halált záporozó repeszeshő módjára hullottak a magasból. Nem messze, Uden faluban, Johannes de Groot, negyvenöt esztendőes karosszérialakatos családjával együtt figyelte a visszavonulást, amikor háromszáz méterre a házatól a németek fölgújtottak egy régi holland kaszárnyát. Alig néhány perc múlva fölrobbantak az épületben tárolt nehéz bombák, és megölték a de Groot család négy gyermekét – a legkisebb öt, a legidősebb tizennyolc éves volt.

A városokban, többek között Eindhovenban, ahol az iskolaépületeket is fölgújtották, a németek akadályozták a tűzoltókat munkájukban, és teljes épülettömbök váltak a lángok martalékává. Az utászok, az országutakon menekülő katonasággal ellentétben, mintha még mindig terv szerint dolgoztak volna.

A legfejvesztettebben a civilek, a német, holland, belga és francia nációk menekültek. A hollandok közönyösen nézték őket. Johannes Hulsen, St. Oedenrode-i gazda szerint ezek a menekülők „halálra rémültek”, s meg is volt minden okuk, állapította meg elégedetten, hiszen a szövetségesek „a sarkukban voltak, és tudták az árulók, hogy ütött az utolsó órájuk”.

A holland nációk és a német civilek eszeveszett menekülését Hollandia hírhedt *Reichkomissar*-ja, az ötvenkét éves dr. Arthur Seyss-Inquart és Anton Mussert, a holland náci párt nagyra törő, kíméletlen vezére indította meg. Seyss-Inquart, aki mind idege-
sebben figyelte a németek sorsát Franciaországban és Belgiumban, szeptember 1-jén elrendelte, hogy a német polgári személyeket telepítsék át Kelet-Hollandiába, közelebb a Birodalom határához. Hasonló mozgósító parancsot adott ki a holland náci párt tagjainak az ötvenéves Mussert is. Seyss-Inquart és Musset egyébként az elsők között kerekedtek fel. Hágából, az Arnheimtől tizenöt mérföldre északra fekvő keleti Apeldoornba tették át a székhelyüket.* Mussert még nála is közelebb menekítette családját, a Birodalom határához, Overijssel tartományban, a twentei határvidéken helyezte el rokonait. Eleinte a legtöbb német és holland polgári menekülő kényelmesen igyekezett keletnek. A gyors események azonban teljes zűrzavart támasztottak. Szeptember 3-án az angolok elfoglalták Brüsszelt. Másnap elesett Antwerpen. Az angol páncélosok és csapatok néhány mérföldre jártak a holland határtól.

Nyomban e káprázatos győzelmek után Vilma, Hollandia idős királynője, Londonból sugárzott rádióbeszédében közölte népével, hogy küszöbön a felszabadulás. Tudatta, hogy vejét, Bernát királyi herceget nevezte ki a holland haderők főparancsnokává, s ugyancsak ő lesz valamennyi ellenállási csoport parancsnoka. A három önálló szervezetbe tömörült csoportokat, amelyek politikailag a baloldaltól mind a szélsőjobbba a legkülönbözőbb árnyalatokat képviselték, a következőkben egyesítik, hivatalos nevük pedig *Binnenlandse Strijdkrachten* (Belföldi Fegyveres Erők) lesz. A királynő után

* Seyss-Inquart megrémült. Apeldoornban bezárkózott föld alatti főhadiszállására. Ebben a több mint 250 000 dollárnyi költséggel épült masszív beton- és téglabunkerben tárgyalótermek, kommunikációs eszközök és lakosztályok is helyet kaptak. Mind a mai napig megtekinthető. A betonhomlokzatba, a bejárat mellett, valaki számokat karcolt: „6 ¼” – a gyűlölt birodalmi megbízott gúnynevét. Hollandul ugyanis a Seyss-Inquart név és a „6 ¼” szinte egy hangzású (zes en een kwart).

a harminchárom éves Bernát herceg, Julianna trónörökös nő férje olvasott fel közleményt. Kérte az ellenállási csoportokat, tartsanak készen „karszalagokat jól olvasható »Orange« felirattal”, de ne mutakozzanak ezekkel, „amíg parancsot nem adok rá”. Óva intette az ellenállókat: „tartózkodjatok a pillanat szülte lelkesedésben az elszietett és önálló akcióktól, mert magatokat is, a folyamatban levő hadműveleteket is veszélyeztetitek.”

Ezt követően Dwight D. Eisenhower tábornok, a szövetséges haderők főparancsnoka erősítette meg rendkívüli üzenetében, hogy „a felszabadulás órája, amelyre oly régóta vár Hollandia, nagyon közel”. Alig néhány órával később, Pieter S. Gerbrandy, az emigráns holland kormány miniszterelnöke még derűlátóbban nyilatkozott: „Most, hogy a szövetséges hadseregek ellenállhatatlan előretörésük során átlépték Hollandia határát... fölszólítlak valamennyiőtöket, hogy szövetségeseinket lelkesen fogadjátok hazánk földjén...”

A lakosság örömmámorban úszott, a holland náciak pedig mentették az irhájukat. Anton Mussert sokáig kérkedett azzal, hogy náci pártjának több mint ötvenezer tagja van. Ha ez megfelelt az igazságnak, a holland lakosság most úgy látta, valamennyien megindultak kelet felé. Számtalan városból és faluból máról holnapra elkotródtak a náciak által kinevezett polgármesterek és tisztviselők – igaz, hogy gyakran még szakítottak arra időt, hogy hátralékos fizetésüket követeljék. Többek között Eindhoven polgármestere és néhány hivatalnok is ragaszkodott fizetése folyósításához. Gerardus Legius, a polgármesteri hivatal titkárságának vezetője nevetségesnek találta ugyan a követelésüket, de lelkiismeret-furdalás nélkül fizetett. S miközben nézte, hogyan inálnak el a városból, fölkapaszkodva „bármire, aminek kereke van”, eltűnődött: „Ugyan meddig jutnak? Hová is mehetnének?” Roham indult a bankok ellen is. Amikor Nicolaas van de Weerd huszonnégy éves bankhivatalnok szeptember 4-én, hétfőn, munkahelyére ért Wageningen városában, azt látta, hogy holland náciak hosszú sorban várakoznak a bank előtt. Mihelyt a bank megnyitotta kapuit, nagy sietve kivonták pénzüket, és kiürítették az értéktárgyaikat őrző páncélrekeszeket.

A vasútállomásokat ellepték a rémült civilek. A Németországba induló vonatokon talpalatnyi hely sem maradt. Amikor Frans Wiessing leszállt egy Arnhembe érkező vonatról, szinte elsodorta a felszálló tömeg. Oly nagy volt a tülekedés, hogy miután a vonat elment,

Wiessing szerint az elhagyott bőröndök hegyként tornyosodtak a peronon. Nijmegenből nyugatra, Zetten falucskában Paul van Wely diák figyelte, hogy a vasútállomáson összezsúfolódott holland nácik egy álló napig vártak hiába egy Németországba induló vonatra. Asszonyok és gyermekek jajveszékelték a peronon, és van Wely szerint „a váróterem úgy festett, mint egy csavargókkal teli zsidó-kereskedés”. Hasonló jelenetek játszódtak le minden városban. A holland kollaboránsok kétségbeesetten kapaszkodtak fel minden járműre. Willem Tiemans városi építész az arnhem-i nagy híd melletti hivatala ablakából nézte, amint holland nácik „örjögve tülekedtek”, hogy följussanak egy dereglyére, amely fölfelé indult a Rajnán, a Birodalom irányába.

Az utak zsúfoltsága óráról órára nőtt. A járműáradatnak sötétedés után sem szakadt vége. Szeptember 3-a és 4-e éjszakáján a németek olyan elszántan igyekeztek biztonságba jutni, hogy a katonák, mit sem törődve a szövetséges repülők támadásaival, az útkereszteződésnél fényszórókat állítottak, és a sok túlterhelt jármű lépésben, világító fényszórókkal haladt el előttük. A német tisztek tehetetlenek voltak. Dr. Anton Laterveer arnhem-i orvos elmondta, hogy német katonák eldobálták puskáikat, sőt némelyek megkísérelték hollandoknak eladni fegyvereiket. A kamasz Joop Muselaars látta, amint egy hadnagy megpróbált leállítani egy szinte üres katonai járművet, de vezetője fittyet hányva a parancsra, továbbhajtott, mire az örjögő tiszt pisztolyát a macskaköves útra lőtte ki.

Szöttek a katonák szerte Hollandiában. Eerde faluban Adrianus Marinus, tizennyolc éves kereskedősegéd észrevette, hogy egy katonaleugrik egy teherkocsiról. Egy gazdaság irányába rohant, majd eltűnt. Marinus később megtudta, hogy a Wehrmachtba besorozott orosz hadifogoly volt. Két mérföldnyire Nijmegenből, a Waal folyó északi partján fekvő Lent faluban, a szokásos körútját végző dr. Frans Huygen tanúja volt, hogy német katonák civil ruháért könyörögnék a lakosságnak, a falusiak azonban nem voltak hajlandók adni nekik. Nijmegenben elszántabban követelöztek. Sok esetben fegyvert fogtak a lakosságra, úgy követeltek ruhát. Wilhelmus Peterse, negyvenesztendő karmelita szerzetes látta, amint nagy sietve kibújni egyenruhájukból, civil ruhát öltenek, majd gyalogosan nekivágnak a német határnak. „A németek torkig voltak a háborúval”, emlékezik

vissza Garrit Memelink, Arnhem városának erdészeti főfelügyelője. „Mindent megtettek, hogy elkerüljék a tábori csendőröket.”

Mivel a tisztek nem parancsolhattak már katonáiknak, a német hadsereg fegyelme fölbomlott. Garázda katonabandák lovakat, szekereket, gépkocsikat és kerékpárokat loptak. Megtörtént, hogy fegyveresen kényszerítették a parasztokat, fuvarozzák őket szekéren Németország irányába. A holland lakosság megfigyelte, hogy a végeláthatatlan oszlopokban minduntalan feltűntek lovas kocsik, parasztszekerek, taligák, sőt menekülő katonák által tolt gyermekkocsik is, amelyekre magasra tornyozták a Franciaországban, Belgiumban és Luxemburgban lopott holmit. A „zsákmány” igen változatos volt; szobroktól és bútoroktól női fehérneműig mindent haza akartak menekíteni. Nijmegenben varrógépeket próbáltak eladni, végszámra szövetet, festményeket, írógépet – sőt egy katona hatalmas kalickában még egy papagájt is kínált.

A visszavonuló németek rengeteg italt is vittek. Groesbeekben, alig öt mérföldre a határtól, Heman Hoek tiszteletes borral és szeszes italokkal roskadásig megrakott hatalmas lovas társzekereket látott. Arnhemben Reinhold Dijker tiszteletes duhajkodó Wermacht-katonákat látott egy teherkocsin – bort védeltek hatalmas boros kádból, amelyet nyilván már Franciaországból való elindulásuk óta hurcoltak. Agatha Schulte, az arnhemi városi kórház főgyógyyszerésznének tizenhat éves lánya állítja, hogy a legtöbb német katona, akivel ezekben a napokban találkozott, részeg volt. Szórták a francia és belga aprópénzt a gyerekek közé, a felnőtteknek pedig megpróbáltak bort, pezsgőt és konyakot eladni. Anyja, Hendrina Schulte még jól emlékezik, hogy másfajta zsákmányt is látott egy német teherkocsin: hatalmas kettős ágyat – az ágyban nőt.*

Nemcsak délről döcögtek felfelé, kínkeservesen a járműoszlopok, de sűrűn érkeztek német és polgári kocsik Nyugat-Hollandia és a tengerpart felől is. Átáramlottak Arnhemben, és keletnek, a német határ felé igyekeztek. Oosterbeekben, Arnhem egyik jómódú

* „Olyan jeleneteknek akadtak szemtanúi, amelyeket elképzelhetetlennek hittek a német hadseregben”, írja Walter Goerlitz német történész *A német vezérkar története* című munkájában. „Haditengerészeti egységek fegyvereiket elhagyva vonultak észak felé, s útközben eladták tartalék egyenruhájukat... Azt mondták, hogy a háború véget ért, ők pedig hazamennek. A tisztekkel, szeretőikkel és rengeteg pezsgővel, konyakkal telezsúfolt tehergépkocsiknak sikerült eljutniuk a Rajna-vidékig, és rendkívüli haditörvényszékeket kellett felállítani, amelyek ilyen ügyekben ítéleztek.”

elővárosában Jan Voskuil harmincnyolc éves vegyész mérnök az apósa házában rejtőzött. Amikor megtudta, hogy a neve szerepel a letartóztatásra kijelölt holland túsók jegyzékén, húsz mérföldnyire levő geldermalseni otthonából menekült ide, s hozta feleségét, Bertát, és kilencéves fiukat is. Idejében érkezett Oosterbeekbe, tanúja volt a kiürítésnek. Apósa megnyugtatta, hogy „most már nem kell tartanod a németektől, kár lapulni”. Amikor Voskuil kinézett Oosterbeek főutcájára, „teljes zűrzavar” képe tárult elé. Szinte egymásba ért a németekkel „veszélyesen túlterhelt” teherkocsisor. Kerékpáros katonákat is látott, amint „kétségbeesetten tapostak, a kormányokon bördöndök és ruhaakasztók”. Voskuil szentül hitte, hogy a háború néhány napon belül véget ér.

Arnhemben Jan Mijnhart, a Grote Kerk, a 305 láb magas tornyáról híres, testes tizenötödik századi Szent Özséb templomának sekrestyése látta, amint a *Moffen*-ek (a németek holland gúnyneve) „négyes sorokban vonulnak át a városon Németországnak”. Akadtak közöttük öregek és betegek is. A szomszédos Ede községben egy idős német katona arra kérte Rudolph van der Aa-t, értesítse családját Németországban, hogy találkoztak. „Rossz a szívem”, fűzte hozzá, „azt hiszem, nem húzom sokáig”. Lucianus Vroeman, arnhem-i kamasz megfigyelte, hogy a németek elcsigáztak, s nyoma sincsen „sem harci szellemüknek, sem büszkeségüknek”. Látta, amint tiszték sikertelenül vagy kevés eredménnyel próbálták helyreállítani a rendet a szétfúzlott csapatokban. De a katonák még azzal sem törődtek, hogy a hollandok kiáltozzák nekik: „Eriggyetek haza! Pár óra múlva itt lesznek az angolok meg az amerikaiak.”

A negyvennégy éves dr. Pieter de Graaff sebész az Arnhemből kelet felé vonuló németeket figyelve bizonyosra vette, hogy „ez a vég, a német hadsereg nyilvánvalóan összeomlott”. Suze van Zweden középiskolai matematikatanárnőnek egyéb oka is volt, hogy emlékezetébe vesse ezt a napot. Johan nevű férje, köztisztviselőként álló neves szobrász, 1942 óta a dachau-i koncentrációs táborban sínylődött, mert holland zsidókat rejtegetett. Suze abban reménykedett, hogy férje most hamarosan kiszabadul, hiszen a háború már-már befejeződött. Eltökélte, hogy végignézi ezt a történelmi pillanatot – a németek kivonulását és a szövetséges felszabadítók bevonulását. Fia, Robert még kicsi volt, hogy megértse, mi történik, de kilencéves lányát, Sonját, magával akarta vinni a városba. Öltöztetés közben

magyarázta neki: „Látnod kell! Azt szeretném, ha jól kinyitnád a szemed, és egész életedben emlékeznél erre a napra.”

Hollandia lakossága ünnepelt. A házakra kitűzték a nemzeti zászlót. Élelmes kereskedők narancsszínű jelvényeket és rengeteg narancsszínű szalagot dobtak piacra – az emberek lelkesen vásárolták. Így például a kis Renkumban valósággal megrohanták a helyi rőföst, és Johannes Snoek, a tulajdonos alig győzte szabdalni a narancsszínű szalagokat. Legnagyobb meglepetésére a falubeliek azon helyben kokárdákat formáltak a szalagból, és büszkén tűzték kabátjuk hajtókájára, még Johannes, a földalatti mozgalom tagja is azt gondolta, hogy „ez mégiscsak sok”. Meg akarta védeni a falusiakat túlradó lelkesedésük következményeitől, ezért nem adott el több szalagot. Húga, Maria, akit magával ragadott e lázas nap, boldogan jegyezte föl naplójába, hogy „az utcák olyan ünnepek, mintha *Koninginnedag*, a királynő születésnapja lett volna”. A járdákon tömegek éltették a királynőt, és a „Wilhelmus”-t (a holland himnusz) meg az „Oranje Boven”-t („Orange mindenekfölött”) énekelték. Antonia Stranzky és Christine van Dijk nővér, az arnhem-i Szent Erzsébet Kórház ápolónői lobogó köpönyegben, kerékpáron lehajtottak a Velperleinre, a város főterére, és beültek az egyik kávéház zsúfolt teraszára. Az emberek kávéztak, krumplis palacsintát ettek, miközben a menekülő németek és holland nácik áradata vonult előttük.

A nijmegeni Szent Canisius Kórházban M. Dosithée Symons nővér beszámolója szerint az ápolónők táncra perdültek örömben a zárda folyosóin. Az emberek régóta rejtegetett rádiókat bányásztak elő, miközben ablakokból figyelték a visszavonulók áradatát, hosszú ideje első ízben hallgatták nyíltan a londoni BBC holland nyelvű adását, a *Radio Orange*-t. Johannes Hurx St. Oedenrode-i gyümölcstermesztő olyan feszülten hallgatta a rádiót, hogy észre sem vette, amint német katonák ellopták a háza hátsó falának támasztott kerékpárokat.

Sok helyen az iskolákban szünetet rendeltek el, és az üzemek is leálltak. A valkenswaardi szivargyárak munkásai otthagyták a gépeket, és kitódultak az utcára. Hágában, a kormány székhelyén, megálltak a villamosok. Amszterdamban, a fővárosban, kínosan feszült volt a hangulat. A hivatalok bezártak, az értéktőzsde felfüggesztette működését. A főútvonalakról egy csapásra eltűntek a katonai egységek, a főpályaudvart megrohanták a németek és a holland nácik.

Amszterdam, Rotterdam és Hága külvárosaiban zászlót és virágot lengető tömegek sorakoztak fel a nagyvárosokba vezető főútvonalak mentén, azt remélve, hogy hamarosan megpillantják a dél felől közeledő angol harcokocsikat.

A hírek futótűzként terjedtek. Amszterdamban sokan úgy tudták, hogy az angol csapatok harminc mérfölddel délnyugatra fölszabadították a tengerparti Hágát. Hágában viszont azt hitték, hogy Rotterdam, a várostól tizenöt mérföldre fekvő nagy kikötő már fölszabadult. A vonatok utasait minden állomáson más hírekkel traktálták. Így például Henri Peijnenburg, huszonöt éves ellenállási vezető, aki Hágából az alig nyolcvan mérföldre levő nijmegeni otthonába utazott, útja elején úgy értesült, hogy az angolok bevonultak Maastricht ősi határvárosába. Utrechtban már azt mondták neki, hogy elérték Roermondot. Arnhembe érkezve pedig azt bizonygatták ismerősei, hogy az angolok elfoglalták Venlót, alig néhány mérföldre a német határtól. „Amikor végre hazaértem – emlékezik vissza Peijnenburg –, azt vártam, hogy az utcán már szövetséges katonákkal találkozom, de csak visszavonuló németeket láttam.” Értetlenül és nyugtalanul szemlélte hát a zűrzavart.

Mások is osztoztak aggályaiban – kiváltképpen a földalatti mozgalom Hágában ülésező főparancsnokságának tagjai. Feszült figyelemmel kísérték az eseményeket, és úgy látták maguk is, hogy Hollandia a felszabadulás küszöbén áll. Véleményük szerint a szövetséges harcokocsik úgy hatolhattak volna be az országba, mint vajba a kés. A földalatti mozgalom vezérkarának meggyőződése szerint a „kapu” – Hollandián és a Rajnán át Németországba – tárva-nyitva állott.

Az ellenállási mozgalom irányítói tudták, hogy a németeknek szinte semmiféle olyan ütőképes haderejük nincsen, amellyel megálíthatnának egy elszánt szövetséges támadást. Szinte gúnyos megvetéssel tekintettek a tengerparti erődítéseket védő egyetlen gyöngye és nem teljes létszámú, csupán idős katonákból álló hadosztályra (ezek a német alakulatok 1940 óta ültek betonbunkerjükben, a puskájukat sem sütötték el), meg a többi szedett-vedett egységre, amelynek harci értéke igen kétségesnek tetszett. Akadtak közöttük holland SS-csapatok, nagy sietve összekotort helyőrségi egységek, lábadozókból és frontszolgálatra alkalmatlan katonákból álló csapattestek. Ez utóbbiakat találoán „gyomros” és „füles” zászlóaljakként emlegették, mert a legtöbb katona gyomorfelekkel küszködött vagy nagyothallott.

A hollandok szemében nyilvánvalónak ítélték a szövetségesek következő lépését, a benyomulást. Támadásuk sikere azonban a dél felől közelgő angol erők előnyomulásának ütemétől függött, s éppen ezt vélte kétségesnek a földalatti mozgalom vezérkara: milyen méreteket ölt a szövetségesek támadása.

Bajos volt ellenőrizni, megfelel-e majd a valóságnak Gerbrandy miniszterelnök bejelentése, mely szerint a szövetséges csapatok már átlépték a határt. Hollandia kicsiny – területe Írországnak alig kétharmada –, a kilencmilliós ország azonban sűrűn lakott, s ezért a németeknek sok gondot okozott a felforgató tevékenység szemmel tartása. Minden városban, minden faluban működtek földalatti sejtek. Az értesülések továbbítása azonban kockázattal járt. A legfőbb s egyben legveszélyesebb módja a telefonközlés volt. Válságos helyzetben az ellenállási mozgalom vezetői – bonyolult kapcsolási rendszer, titkos vonalak és rejtjelezett információk segítségével – kapcsolatot létesíthettek az egész országgal. Ezúttal is percekben belül értesültek, hogy Gerbrandy elhamarkodott kijelentést tett: az angol csapatok Hollandia határát még nem lépték át.

A *Radio Orange* más adásai tovább bonyolították az amúgy is kusza helyzetet. Alig több, mint tizenkét óra leforgása alatt (szeptember 4-én éjjel 11.45-kor, majd szeptember 5-én reggel) a BBC holland nyelvű adása kétszer is hírül adta, hogy felszabadult Breda megerősített városa, amely hét mérföldre fekszik a holland–belga határtól. A hír gyorsan terjedt. A titokban nyomtatott újságok nyomban „felszabadulási különkiadásokat” jelentettek meg, amelyek vastag betűs címekben jelentették „Breda elestét”. De Pieter Kruffy, az arnhem-i körzet ellenállási mozgalmának harmincnyolc esztendőes vezetője, akinek csoportja az ország egyik legjobban képzett, legfegyverezettebb egysége volt, nemigen hitt a Radio Orange közleményének. Utasította távközlési szakértőjét, Johannes Steinfortot, a telefontársaság fiatal műszerkészítőjét, hogy ellenőrizze a jelentést. Steinfort egy titkos vonalhálózat útján kapcsolatot is létesített a bredai földalatti mozgalommal, s az elsők között tudta meg a keserű valóságot: a város még német kézen van. Senki sem látott szövetséges csapatokat – sem amerikaiakat, sem angolokat.

A hírözön hatására sok ellenálló csoport nagy sietve összeült, hogy megvitassa a teendőket. Jóllehet Bernát herceg és a SHAEF (*Supreme Headquarters Allied Expeditionary Forces* – a szövetséges expedíciós

haderők főhadiszállása) óva intette a hollandokat, ne robbantsanak ki felkelést, a földalatti mozgalom néhány tagjának elfogyott a türelme. Úgy vélték, elkövetkezett az ideje, hogy nyíltan szembeszálljanak az ellenséggel, és segítsék az előrenyomuló szövetségeseket. Nyilvánvaló volt, hogy a németek általános felkeléstől tartanak.

A földalatti mozgalom tagjai megfigyelték, hogy a visszavonuló gépkocsioszlopok sárhányóin már őrszemek kuporognak, lövésre kész puskával és géppisztollyal. Az ellenállási mozgalom sok harcosát azonban ez sem rettentette vissza – alig várták, hogy harcolhassanak.

Oosterbeektől alig néhány mérfölddel északnyugatra, Ede faluban a huszonöt éves Menno „Tony” de Nooy rá akarta venni Bill Wildeboert, csoportja vezetőjét, hogy induljanak támadásra. Tony azzal érvelt, hogy már régóta úgy tervezték, mielőtt a szövetségesek benyomulnak az országba, a csoport átveszi a hatalmat Edében. Az edei kaszárnya, ahol eddig német tengerészeket képeztek, most üresen állt. De Nooy követelte, hogy szállják meg az épületeket. A nálánál idősebb Wildeboer, a holland hadsereg hajdani törzsőrmestere azonban nem értett egyet vele.

– Nem bízom ebben a helyzetben – mondta az embereinek. – Még nem érett meg az idő. Várnunk kell.

Nem minden ellenálló csoportot sikerült féken tartani. Rotterdamban megszállták a vízművek hivatali helyiségeit. A holland–belga határ mentén, Axel községben elfoglalták a középkori erődfallal körülvett városházát, és sok száz német katona megadta magát a civil ruhás harcosoknak. Több városban elfogták a menekülő holland náci tisztségviselőket. A főként idegbeteg-gondozó intézetéről nevezetes Wolfheze községben, Arnheimtől nyugatra, az ellenállók elfogták a gépkocsin menekülő körzeti rendőrkapitányt. Jobb híján ideiglenesen az elmeógyógyintézetbe zárták, azzal, hogy majd átadják az angoloknak, „mielőtt megérkeznek”.

A földalatti csoportok azonban többnyire megőrizték hidegvérüket, és mindenütt kihasználták a zűrzavart, hogy megtegyék az előkészületeket a szövetséges haderők fogadására. Arnhemben Charles Labourchère, régi francia család negyvenkét éves leszármazottja, a hírszerző csoportban tevékenykedett, és nem adott hitelt mindenféle kósza híreknek. Hosszú órákon át ült az arnhemi híd közelében egy hivatali helyiség ablakában, és több társával figyelte a zevenaari

és zutpheni utakon keleti és északkeleti irányban Németország felé vonuló csapatokat. Labourchère azt a feladatot kapta, hogy becsülje meg a visszavonuló német csapatok létszámát, s ha lehet, azonosítsa az egységeket. Létfontosságú értesüléseit leírta, és futárral Amszterdamba, majd titkos hírhálózaton Londonba továbbította őket.

Oosterbeek kertvárosában Jan Eijkelhoff feltűnés nélkül átfurakodott a tömegben, kerékpáron bejárta a környéket, és hamisított élelmiszerjegyeket vitt németek elől bujkáló hollandoknak. Egy arnhem-i ellenálló csoport vezetője, az „Öreg”-nek nevezett ötvenhét éves Johannus Penseel, méltónak bizonyult agyafűrt hírnevére ebben a zűrzavaros helyzetben. Úgy döntött, elérkezett az ideje annak, hogy elszállítsa fegyverraktárát. Még a városban német csapatok kószáltak, néhány legmegbízhatóbb segítőtársával egy pékség kocsián a városi kórház elé hajtott, ahol fegyvereiket rejtegették. A fegyvereket egykettőre barna papírba csomagolták, és a titkos fegyverraktárt a Penseel család házába szállították, amelynek alagsori ablakai a fötérre nyíltak. Penseel és Toon van Daalen, a csoport másik vezetője úgy vélekedett, hogy onnan akár löhetik is a németeket, ha eljön az ideje. Eltökélték, hogy csoportjuk harcias nevének – a *Landelyke Knokploegen*-nek, a beleváló fiúknak – dicsőséget szereznek.

A hatalmas földalatti hadsereg tagjai, nők és férfiak, szinte egész Hollandiában harcra készültek. Az ország déli részében a városok és a falvak népe az utcára tódult a felszabadítók üdvözlésére, mivel azt hitték, hogy Hollandia egy része már szabad. Mintha eszüket vesztették volna, gondolta Tiburtius Noordermeer karmelita szerzetes, amint Nijmegen-től délkeletre, Oss falucskájában nézte az örömtől megittasodott tömeget. Az emberek boldogan veregették egymás vállát. Összehasonlítva az országutakon vánszorgó, csüggedt németeket az ujjongó holland nézőközönséggel, a flegmatikus holland szerzetes megállapította, hogy „míg az egyik felet eszeveszett félelem, a másikat féktelen öröm jellemezte. Senki sem viselkedett normálisan.”

De telt-múlt az idő, és sokan aggódni kezdtek. Az oosterbeeki főutca gyógyszerárának tulajdonosát, Karel de Wittet is szorongás fogta el. Nem érti, miért nem támadják a szövetséges repülőket a német menetoszlopokat, mondta feleségének, Johannának, a patika főgyógyszerészenek. Frans Schulte nyugállományú holland őrnagy szintén úgy vélte, hogy korai az öröm. Örömmámorban úszó fivére és sógornője sehogy sem győzhette meg, hogy a németek veresége teljes.

– Nehéz napok várnak ránk – intette őket. – A németek még nincsenek legyőzve. Higgyétek el, ha a szövetségesek megpróbálnak átkelni a Rajnán, óriási csatának leszünk tanúi.

3

Hitler időközben intézkedett. Szeptember 4-én a kelet-poroszországi Rastenburgban, a Führernek a görlitzi erdő mélyén berendezett főhadiszállásán, a hatvankilenc esztendőes Gerd von Rundstedt tábornagy megtette előkészületeit, hogy átvegye a nyugati front parancsnokságát. Váratlanul érte a kinevezés – nem számított új megbízásra.

A kényszernyugdíjazott von Rundstedtet nagy sietve reaktiválták, és négy nappal korábban Rastenburgba rendelték. Két hónappal korábban, július 2-án Hitler levette a nyugati front főparancsnoki (német katonai nyelven OB West, vagyis *Oberbefehlshaber West*) tisztéről, éppen amikor von Rundstedt, aki még nem veszített egyetlen csatát sem, Németország legnagyobb háborús válságának, a szövetségesek normandiai partraszállásának következményein igyekezett úrrá lenni.

A Führer és Németország legkiválóbb hadvezére nem egyezhettek meg, hogyan kellene legcélszerűbben szembeszállni az invázióval. Von Rundstedt még a partraszállást megelőzően erősítést kért, és kertelés nélkül közölte Hitler főhadiszállásával (OKW – Oberkommando der Wehrmacht – a fegyveres erők főparancsnoksága), hogy a létszámban, felszerelésben és repülőgépekben fölényben levő nyugati szövetségesek „ott szállhatnak partra, ahol akarnak”. Szó sincs róla, jelentette ki Hitler, az Atlanti Fal, a részben fölépült part menti erődítmények, amelyek – Hitler kérkedő nyilatkozata szerint – majd háromezer mérföldön át a norvég–finn határon levő Kirkenestől a Pireneusokig, a francia–spanyol határig húzódnak, ellenségnek „leküzdhetetlen akadályt” jelentenek. – Von Rundstedt azonban világosan látta, hogy az erődítmények inkább a propaganda teljesítményei. Egyetlen szóval intézte el az Atlanti Falat: „Szemfényvesztés!”

Erwin Rommel, a legendás híró tábornagy, aki a háború első évében az észak-afrikai sivatagban aratott győzelmeivel szerzett

hírnevet, s akit Hitler a von Rundstedt alá rendelt B hadseregersoport parancsnokává nevezett ki, szintén megdöbbsen a Führer önteltségén. Rommel szerint a part menti védelmi vonalak csupán „Hitler *Wolkenkuckucksheim*-ját (légvárát) benépesítő agyszülemények”. A hagyományokhoz ragaszkodó, arisztokrata von Rundstedt alighanem ekkor értett egyet a fiatalabb, nagyra törő Rommellal először. Egy másik kérdésben azonban szembekerültek. Rommel, aki soha nem felejtette el, milyen megsemmisítő vereséget mért Afrika Korpsára 1942-ben Montgomery tábornagy El Alameinnél, jól tudta, milyen lesz a szövetségesek nyugat-európai inváziója, s ezért azt vallotta, hogy a partra szálló haderőket már a tengerparton meg kell állítani. Von Rundstedt metsző gúnnyal szállt szembe a fiatalabb parancsnoktársával, akit „Marschal Bubi”-nak fitymált. Amellett kardoskodott, hogy a szövetséges csapatokat partraszállásuk után kell megsemmisíteni. Hitler Rommelt támogatta. A D-napon azonban hiába voltak Rommel ragyogó rögtönzései, a szövetséges csapatok alig néhány óra leforgása alatt áttörték a „leküzdhetetlen” Atlanti Falat.

Az ezt követő iszonyú napokban a normandiai csatátér fölötti szövetséges légi fölénytől és Hitler „Visszavonulás nincs!” parancsától gúzsba kötve („Minden katona a végsőkig harcoljon, és ott essen el, ahol megvetette a lábát!”), von Rundstedt ostromlott állásai mindenütt megroppantak. Kétségbeesetten igyekezett elrekeszteni a réseket, de bármennyire elszántan harcoltak és lendültek ellentámadásba katonái, a harc vége egyetlen percig sem lehetett kétséges. Von Rundstedt nem „szoríthatta a partra szállt erőket a tengerbe”, és nem állt hatalmában „megsemmisíteni őket” (Hitler szavai).

Július 1-jén éjszaka, amikor tombolt a normandiai csata, Wilhelm Keitel tábornagy, Hitler vezérkari főnöke felhívta von Rundstedtet, és siránkozva megkérdezte: „Mit tegyünk?” A katonásan kimért von Rundstedt ráförmedt: „Fejezzétek be a háborút, örültek! Mi egyebet tehetnétek?” Hitler higgadtan fogadta von Rundstedt tanácsát. „Elvesztette a fejét a vénember, nem ura már a helyzetnek. Távoznia kell.” Huszonnégy óra múlva kézírásos, udvarias levélben közölte von Rundstedtrel, hogy „tekintettel egészségi állapotára és a közeljövőben várható súlyos megterhelésekre”, felmenti a nyugati front parancsnoksága alól.

Von Rundstedt, a Wermacht legmegbízhatóbb rangidős tábornagyja nem akart hinni a szemének. A háború elmúlt öt évében katonai

lángesze kimagasló szolgálatokat tett a Harmadik Birodalomnak. 1939-ben, amikor Hitler rajtaütött Lengyelországon, s kirobbantotta azt a konfliktust, amely végül lángba borította a világot, von Rundstedt országnak-világnak megmutatta a német hódítás módját, a Blitzkrieg-et (villámháborút), amikor páncélosékei egy hét alatt elérték Varsó külvárosait. Egy évvel később, amikor Hitler a nyugati országok ellen fordult, és megsemmisítő gyorsasággal lerohanta Nyugat-Európa legnagyobb részét, von Rundstedt egy teljes páncéloshadserg élén állott. 1941-ben ismét előtérbe került, amikor Hitler megtámadta Oroszországot. A felmentő levél kézhezvételekor von Rundstedt iszonyúan feldühödött, mert megghiúsítva látta pályafutását és hírnevét. Azt mondta vezérkari főnökének, Günther Blumentritt vezérőrnagynak, hogy „az amatőr stratégá kegyvesztetten elbocsátott”. „Ez a cseh káplár – tájékozott a tábornagy – ürügyként a korommal és egészségi állapotommal hozakodott elő, hogy felmenthessen, és bűnbaknak állítson oda.” Úgy tervezte, ha szabad kezet kap, lassú visszavonulást hajt végre mind a német határig – körvonalazta elképzelését Blumentrittnak –, és „iszonyú árat” fizettet „az ellenséggel minden talpalatnyi földért”. De a „szüntelen gyámkodás következtében”, közölte nemegyszer vezérkarának tisztjeivel, „OB Westként hatásköre csupán annyi, hogy dönthet a kapuórség váltásának ideje felől”.*

Felmentésének napjától, amikor augusztus végén megérkezett a rastenburgi *Wolfsschanze*-ba (Hitler „Farkastanyának” nevezte el főhadiszállását), von Rundstedt a Führer meghívására részt vett a napi eligazító-konferenciákon. Walter Warlimont tábornok, helyettes hadművelleti főnök szerint Hitler szívélyesen üdvözölte a rangidős tábornagyát, és „szokatlanul szerényen, tisztelettel viselkedett vele”. Warlimont azt is megfigyelte, hogy a hosszú ülések során von Rundstedt mindvégig „mozdulatlanul, hallgatagon ült”.** A szűkszáví, gyakorlatias tábornagynak nem volt mondanivalója. Megdőbbsent a helyzet láttán.

* „Von Rundstedtet kívált sértette Hitler levelében, hogy »saját kérésére« mentette fel”, közölte velem egy személyes beszélgetés során a néhai Blumentritt tábornok. „Néhányan a főhadiszálláson pedig magunk is így hittük. Von Rundstedt azonban tagadta, hogy kérte volna felmentését – nem is gondolt ilyesmire. Dühében megesküdsött, hogy többé nem fogad el parancsnoki beosztást Hitlertől. Tudtam, hogy ezt nem mondja komolyan, mert von Rundstedt a katonai fegyelmet mindenek fölébe helyezte.”

** Warlimont: *Inside Hitler's Headquarters, 1939–1945*. 477. o.

Az eligazítások során kitűnt, hogy keleten a Vörös Hadsereg több mint 1400 mérföld hosszúságú fronton támad – ez a front északon Finnországnál kezdődött, a Visztulán át Lengyelországban húzódott, majd onnan a romániai Kárpátokig és Jugoszláviáig terjedt. Sőt, a szovjet páncéloserők, alig száz mérföldre a Führer főhadiszállásától, már elérték Kelet-Poroszország határát.

Von Rundstedt most megbizonyosodott, hogy nyugaton a legsötétebb sejtelméi váltak valóra. Sorra semmisültek meg a hadosztályok, és a töredezett német frontvonalat mindenütt visszaszorították. Bekerített és elvágott háttvédegységek még tartottak néhány fontos kikötőt, Dunkerque-et, Calais-t, Boulogne-t, Le Havre-t, Brestet, Lorient-t és St. Nazaire-t, és a szövetségesek arra kényszerültek, hogy továbbra is távoli partraszállási támaszpontokról szállítsák az utánpótlást. Most azonban, amikor a szövetséges erők meghökkenítő gyorsasággal elfoglalták Antwerpent, Európa egyik legmélyebb vizű kikötőjét, könnyűszerrel megoldhatták utánpótlásuk gondjait. Az sem került el von Rundstedt figyelmét, hogy Eisenhower hadseregei elsöprő hatással alkalmazzák az általa és mások által tökéletesített *Blitzkrieg*-taktikát, Walter Model tábornagy, a nyugati front ötvennégy éves új főparancsnoka, aki augusztus 17-én vette át a parancsnokságot, szemmel láthatóan nem győzte a rendteremtést. Arcvonalát szétszabdalták. Északon áttörték az angol 2. hadsereg és az amerikai 1. hadsereg harckocsijai, amelyek éppen Belgiumon át Hollandia felé tartottak. Az Ardennektől délre pedig az amerikai 3. hadsereg páncélososzlopai, George S. Patton tábornok vezérlete alatt, Metz és a Saar-vidék felé törtek. Von Rundstedt véleménye szerint a háborús helyzet nem csupán vészjóslóan alakult, hanem teljes összeomlással fenyegetett.

Maradt ideje, hogy eltűnjék az elkerülhetetlen végen. Majd négy napba telt, amíg Hitler magánkihallgatáson fogadta. A várakozási időt von Rundstedt tábornagy a hatalmas főhadiszállás központjában a legmagasabb rangú tiszteknek fenntartott hajdani vendégfogadóban töltötte. A főhadiszállás egyébként szögesdróttal körülkerített, fakunyhókból és betonbunkerekből álló elkülönült szigetet alkotott, amely a föld alatti létesítmények valóságos katakombájára épült. Von Rundstedt a türelmetlen dühét Keitelen, a vezérkar főnökén töltötte ki.

– Miért hívtak ide? – firtatta. – Miféle játék zajlik itt?

Keitelnek nem volt mit válaszolnia. Hitler neki sem indokolta meg döntését, csupán egy ártalmatlan megjegyzést tett a tábornagy egészségi állapotára. Úgy látszott, már magát is meggyőzte, hogy valóban „megrendült egészségére tekintettel” menesztette júliusban – jóllehet az ürügyet ő agyalta ki. Keittel mindössze ennyit közölt: – Látni akarom, javult-e az öregúr egészsége azóta.

Keitel két ízben is emlékeztette, hogy a tábornagy kihallgatásra vár. Szeptember 4-én délután Hitler végre magához rendelte von Rundstedtet, és szokásától merőben eltérően, nyomban a tárgyra tért.

– Ismét önre kívánom bízni a nyugati arcvonalat.

Von Rundstedt, aki merev derékkel, mindkét kezével arany marsallbotjára támaszkodva ült, csupán bólintott. Ismeretei és tapasztalatai, a Hitlerrel és a nációkkal szembeni viszolygása ellenére, nem utasította vissza a kinevezést, mivel jellemében mélyen gyökerezett a porosz katonai hagyomány és a katonai hivatástudat. Emlékirataiban azt állítja, hogy „amúgy is hiábavaló lett volna a tiltakozás”.*

Hitler szinte csak futólag vázolta von Rundstedt feladatát. Mint annyiszor, most is rögtönzött. A partraszállás előtt makacsul hajtogatja, hogy az Atlanti Fal áttörhetetlen. Most viszont azt hangoztatta a megdöbbent von Rundstedtnek, hogy a Westwall, ez a régóta elhanyagolt, üresen álló, de még mindig félelmetes határerődítmény-lánc (a szövetségesek inkább Siegfried-vonalként ismerték) bevehetetlen. Von Rundstedtnek nemcsak minél nyugatabbra kellett volna feltartóztatnia a szövetségeseket, hanem Hitler parancsa értelmében ellentámadásba is kellett volna lendülnie. A Führer véleménye szerint még a legveszedelmesebb szövetséges előretörések sem voltak egyebek „páncéloséknél”. Szemmel láthatóan megrendítette azonban Antwerpen eleste. Mindenáron meg kell akadályozni, mondotta, hogy a szövetségesek használhassák a város létfontosságú kikötőjét. S mivel a többi kikötő még mindig német kézen van, magyarázta, meggyőződése szerint a túlságosan elnyújtott utánpótlási vonalak amúgy is lassítanák a szövetségesek előrenyomulását. Bízott abban,

* Walter Goerlitz, a *The Memoir of Field Marshal Keitel* című kötet szerkesztője szerint (10. fej. 347. o.) von Rundstedt a következőket mondta Hitlernek: „Vezérem, bármit parancsol, a kötelességemet utolsó lehetétemig teljesítem.” Az én változatom Blumentritt vezérőrnagy, Rundstedt korábbi vezérkari főnökének emlékeztetéseire alapul. „Semmit sem mondtam”, közölte vele von Rundstedt. „Ha kinyitom a számat, Hitler három órán át leekéztetett volna.”

hogy a nyugati arcvonal megszilárdítható, majd a rövidesen beköszöntő tél során a németek ismét magukhoz ragadhatják a kezdeményezést. Hitler biztosította von Rundstedtet arról, hogy „túlságosan nem aggasztja a nyugati helyzet”.

E monológ különböző változatait a tábornagy már sokszor hallotta. Most a Westwall vált Hitler rögeszméjévé. Ismét utasította von Rundstedtet, hogy „talpalatnyit se engedjen, vesse meg a lábát mindenáron”.

Két hónapon belül tehát harmadszor cserélt gazdát az OB West tiszte: von Rundstedtet Günther von Kluge tábornagy, őt pedig Model követte, most pedig a Führer újra von Rundstedt-hez folyamodott. Model, aki alig tizennyolc napig töltötte be a főparancsnokságot, ezután von Rundstedt alárendeltjeként csupán a B. hadseregcsoport parancsnoka lesz, közölte Hitler. Von Rundstedt régtől fogva rossz szemmel nézte Modelt. Véleménye szerint nem dolgozott meg előléptetéséért, Hitler elhamarkodottan csinált belőle tábornagyot – Model legföljebb „lelkiismeretes főtörzsőrmesternek” lett volna alkalmas. Most azonban úgy vélte, hogy Model személye se nem oszt, se nem szoroz. A helyzet szinte reménytelen, elkerülhetetlen a vereség. Amikor von Rundstedt szeptember 4-én délután elutazott Koblenz közelében berendezett főhadiszállására, elképzelhetetlennek tartotta, hogy megakadályozhassa a szövetséges haderők átkelését a Rajnán, és behatolását Németországba – akkor pedig a háború heteken belül véget ér.

Ugyanezen a napon a berlini Wannsee kerületben Kurt Student vezérezredes, a német ejtőernyős fegyvernem ötvennégy éves megalapítója, előlépett a feledés homályából, ahová három hosszú éven át száműzték. A háború fényes sikerekkel kecsegtette pedig. Nézete szerint 1940-ben főként az ő ejtőernyőscsapatának az érdeme volt Hollandia elfoglalása, amikor is körülbelül négyezer ejtőernyőst dobta le Rotterdam, Dordrecht és Moerdijk hídjaira. Ezek az egységek biztosították e létfontosságú hidakat a német betörés főerői számára. Student veszteségei hihetetlenül csekélyek voltak: mindössze száznyolcvan katonája esett el. Másként alakult azonban 1941-ben a Kréta elleni légideszant-hadművelet. A veszteségek itt olyan súlyosak voltak (a huszonnégyezer főnyi ejtőernyősegeknek több mint egyharmada odaveszett), hogy Hitler megtiltotta minden légideszant-hadműveletet. „Az ejtőernyősök napja leáldozott”, jelentette ki, s ezzel bealkonyodott

Studentnek is. A nagyra törő tiszt azóta is íróasztalánál szervezte a légideszantegységek kiképzését, elit egységeit pedig közönséges gyalogságként vetették harcba. E kritikus szeptember 4-én, pontosan délután 3 órakor, Student elképesztően hirtelen jelent meg ismét az események sűrűjében. Alfred Jodl vezérezredes, Hitler hadművelési főnöke, telefonon utasította, hogy haladéktalanul szervezzen meg egy hadsereget, amelynek a Führer az „1. ejtőernyős-hadsereg” nevet adományozta. Az elképedt Student, miközben Jodlt hallgatta, arra gondolt, hogy „ez bizony hangzatos név egy nem létező alakulatnak”.

Student katonái Németországban szétszórva állomásoztak, s eltekintve néhány harcedzett, kiválóan felfegyverzett egységtől, csupán kiképzőfegyverekkel felszerelt zöldfülű újoncok voltak. Tízezerre rúgó hadserege szinte semmiféle szállítóeszközzel, páncéloserővel vagy tüzérséggel sem rendelkezett. Studentnak még vezérkari főnöke sem volt.

Jodl mégis azt magyarázta neki, hogy csapataira sürgősen szükség van a nyugati arcvonalon. El kell rekeszteniük az Antwerpen és a Liège-Maastricht térség közötti „óriási rést”, és „az Albert-csatorna mentén kell kiépíteniük védelmi vonalukat”. Student parancsot kapott, hogy a lehető leggyorsabban irányítsa csapatait Hollandiába és Belgiumba. Fegyvereiket és felszerelésüket „rendeltetési helyükön” kapják majd meg. Ejtőernyősein kívül még két hadosztályt osztottak be újonnan állított „hadseregébe”. Student hamarosan rádöbbedt, hogy az egyik, a 719. hadosztály, „a holland tengerpart mentén állomásozó idős katonákból állott, akik még életükben nem húzták meg a ravaszt”. Még rosszabb volt a másik, a 176. hadosztály. „Félrokkantakból és lábadozókból állott, akiket az egyszerűség kedvéért betegségük szerint osztottak zászlóaljakra.” A gyomorbántalmakban szenvedők számára még diétás konyhákat is rendszeresítettek. Ezeken kívül a Hollandiában és Belgiumban szétugraszott egyéb erők összetertelt katonáit is hozzácsapták Student hadseregéhez – Luftwaffe-csapatokat, tengerészeket, légharóító tüzéreket –, s végül huszonöt harckocsit is kiutaltak neki. Student, aki az ejtőernyős-hadviselés és a tökéletesen képzett légideszant-rohamcsapatok szakértője volt, „nagyszabású és hajmeresztő rögtönzésnek” ítélte szedett-vedett hadseregét. Végre azonban ismét bekapcsolódott a háborúba.

Estig nem mozdult el a telefon és a távirógép mellől: számba vette és útnak indította egységeit. Úgy becsülte, legalább négy napba telik,

amíg valamennyi egysége kiér a frontra. Legharcedzettebb elit csapatai azonban, amelyeket – Student szavával – „villám-hadműveletként” különvonatokon szállítanak nagy sietve Hollandiába, a tábornok véleménye szerint Model B. hadseregcsoportjának részeként huszonnegy órán belül elfoglalják majd állásaikat az Albert-csatorna mentén.

Jodl telefonja, majd az ezt követően szerzett információk megdöbbenítették Studentet. Látnia kellett, hogy legharcedzettebb egysége – a 6. ejtőernyőszerez és még egy zászlóalj, összesen talán háromezer fő – Németország egyetlen bevethető tartaléka. A helyzet összeomlással fenyegetett.

Walter Model tábornagy, a nyugati arcvonal főparancsnoka, kétségbeesetten igyekezett elrekeszteni az Antwerpentől keletre tátongó rést, és feltartóztatni a menekülésbe torkolló belgiumi és hollandiai visszavonulást. Még nem értesült arról sem, hogy utódául von Rundstedtet nevezték ki. Egységei annyira összekuszálódtak és felbomlottak, hogy Model alig tekinthette át helyzetüket. A parancsnoksága alá tartozó másik hadsereggel, a déli, G. hadseregcsoporttal megszakadt a kapcsolata. Vajon sikerült-e a hadseregcsoport parancsnokának, Johannes Blaskowitz tábornoknak visszavonulnia Franciaországból? Erről nem volt értesülése – bár a súlyos gondokkal küzdő tábornagy másodlagos fontosságúnak ítélte a G. hadseregcsoport nehézségeit, hiszen nyilvánvalóan északon fenyegetett a válság.

Az angol és amerikai páncélososzlopok villámgyorsan és nagy erővel kettéhasították a B. hadseregcsoportot. Két hadserege közül a 15. hadsereget az Északi-tengernek szorították, s Calais meg egy Antwerpentől északnyugatra levő pont között elszigetelték. A 7. hadsereg szinte teljesen megsemmisült, Maastricht és Aachen irányába szorították vissza. A két hadsereg között hetvenöt mérföldes rés nyílt, ezen keresztül hatoltak az angolok Antwerpenig. Model megbomlott erői ugyancsak ezen a résen áramlottak vissza.

Hogy csapatait menekülésükben megállítsa, szívhez szóló napi-paranccsal fordult katonáihoz:

„...Az ellenség előnyomulása és arcvonalunk visszavonulása következtében a szárazföldi hadsereg, a légierők és a páncélosegységek több százezer katonája hátrál – ezeket a csapatokat tervszerűen újjá kell szervezni, és új megerősített állásokba, illetve vonalakba kell irányítani.

A visszaáramló tömegben pillanatnyilag fölbomlott egységek maradványai kószálnak cél nélkül, és egyértelmű parancsoknak sem engedelmeskedhetnek. Valahányszor fegyvelmezett menetoszlopok térnek le az útról, hogy újjászerveződjenek, demoralizált elemek áradata sodorja el őket. Amerre szekereik elhaladnak, rémhírek, koholmányok terjednek, úrrá lesz a fejetlenség, a kapkodás, a bűnös önzés. Ezt a légkört hurcolják a háterszágba, és fertőzik a még érintetlen egységeket. A jelenlegi rendkívül feszült helyzetben az ilyesmit minden eszközzel meg kell akadályozni.

Katonai becsületetekhez fellebbezek. Elveszíthetünk egy csatát, de ne aggodalmaskodjatok: a háborút megnyerjük. Most nem közölhetek veletek ennél többet, bár tudom, hogy kérdések tolnak ajkatokra. Bármilyen történik, ne veszítsétek el a Németország jövőjébe vetett hiteteket. Meg kell azonban értenetek, hogy a helyzet súlyos. Most válik el, mert el kell válnia, ki a férfi és ki a puhány. Most minden katonára ugyanaz a felelősség hárul. Készen kell állnia arra, hogy ha parancsnoka elesik, a helyébe lépjen, és folytassa a harcot...”

Ezután utasítások hosszú sora következett. Model „ellentmondást nem tűrően” követelte, hogy a visszavonuló csapatok haladéktalanul „jelentkezzenek a legközelebbi harcállásponton”, példás „bizakodással, önbizalommal, fegyelemmel és derűlátással” töltsék el a többi katonát, és utasítsanak vissza mindennemű „ostoba pletykát, rémhírt és felelőtlen híresztelést”. „Az ellenség”, folytatta, „nem is lehetne jelen mindenütt”, sőt „ha összeszámolnák a rémhírterjesztők által fölsorolt valamennyi harcokcsit, legalább százezernek kellene lennie”. Kérlete katonáit, ne adjanak fel fontos állásokat, ne semmisítsék meg felszerelésüket, berendezéseiket, „mielőtt szükséges”. Minden azon áll, hangoztatta meghökkentő kiáltványa végén Model, hogy időt nyerjenek, mert „a Führernek időre van szüksége, míg új fegyvereket és friss csapatokat vethet harcba”.

Szinte hírzárlatban, csupán a rádió-összeköttetésre hagyatkozva, már csak abban reménykedhetett, hogy napiparancsa eljut valamennyi egységéhez. A zűrzavar olyan méreteket öltött, hogy még bomlófélben levő, megvert alakulatainak hollétét sem tudta teljes bizonyossággal. Arról sem volt megbízható értesülése, meddig jutottak el az előrenyomuló szövetséges harcokcsik és csapatok. S vajon hol lehet a szövetséges támadás *Schwerpunkt*-ja (súlypontja) – északon-e, ahol az angolok és az amerikaiak a Siegfried-vonal felé

törnek, hogy átkeljenek a Rajnán, és benyomuljanak a Ruhr-vidékre? Vagy Patton hatalmas 3. amerikai hadserege a súlypont – azok a csapatok, amelyek a Saar-vidéken, a Siegfried-vonalon nyomulnak, és majd Frankfurt felé kelnek át a Rajnán?

Model dilemmája a közel két hónapja támadt helyzet következménye volt: Hitler akkor mentette fel von Rundstedtet a főparancsnoki tisztség alól, és nevezte ki nyomban von Klugét az öreg tábornagy utódának. Von Kluge akkor már hónapok óta betegszabadságon volt, távol oroszországi parancsnoki posztjától – véletlenül éppen udvariassági látogatást tett a Führernél, éppen amikor úgy döntött, meneszti von Rundstedtet. Minden bevezetés nélkül kinevezte az elképedt von Klugét a nyugati arcvonal főparancsnokának – talán mert rangidős tábornok más nem volt kéznél.

A veterán frontparancsnok július 4-én vette át új posztját. Dicsősége csupán negyvennégy napig tartott. A szövetségesek – mint von Rundstedt megjósolta – ekkor végrehajtották kitörésüket. „A nyugati arcvonalat felszakították”, közölte von Kluge Hitlerrel. Akárcsak elődje, von Rundstedt, ő is tehetetlennek bizonyult a Franciaországban áthömpölygő szövetséges áradattal szemben, s ő is tapasztalta, hogy kezét gúzsba köti Hitler „visszavonulás nincs!” parancsa. A Franciaországban állomásozó német hadseregeket bekerítették, és szinte teljesen megsemmisítették. S éppen ebben az időben ismét megrázkódtatás érte a Harmadik Birodalmat – Hitler ellen merényletet követtek el, sikertelenül.

A Führer főhadiszállásán, az egyik hosszadalmas értekezlet során, az asztal alá rejtett aktatáskában időzített bomba robbant, Claus Graf von Stauffenberg ezredes helyezte el. A teremben tartózkodók közül többen életüket veszítették vagy megsebesültek. A Führer jelentéktelen sérüléseket szenvedett. Jóllehet az összeesküvésben mindössze kis tiszti elitcsoport vett részt, Hitler iszonyú bosszút állt. Akinek csak kapcsolata volt az összeesküvőkkel vagy családjukkal, letartóztatta, sokat közülük, akár ártatlanok voltak, akár nem, statáriálisan kivégeztek.* Vagy ötezer ember esett áldozatul a tisztogatásnak.

* Hitler ismét csak rangidős tisztjét, von Rundstedtet ráncigálta elő. Annak a becsületbírósnak az elnökévé nevezte ki, amely ítélkezett a gyanúba fogott tisztek fölött. Von Rundstedt ellenvetés nélkül engedelmeskedett a Führer kívánságának. „Ha nem így jártam volna el – magyarázkodott később – engem is árulónak tekinthettek volna.” Von Rundstedt magyarázata azonban nem győzte meg számos tábornoktársát. Magánbeszélgetések során elítélték, amiért meghajolt Hitlernek.

Gyanú terelődött von Klugéra is, de Hitler azzal is gyanúsította, hogy fegyverletéti tárgyalásba bocsátkozott az ellenséggel. Helyére Modelt nevezték ki, őt pedig utasították, haladéktalanul tegyen jelentést a Führernek. Mielőtt elindult volna főhadiszállásáról, a kétségbeesett von Kluge levelet írt Hitlernek, majd útban Németország felé, méreggel végzett magával.

„Amikor e sorokat megkapja, én már nem leszek az élők sorában – írta. ...Minden tölem telhetőt megtettem, hogy úrrá legyek a helyzeten... Rommel is, jómagam is, de hiszem, hogy a nyugati arcvonal valamennyi többi parancsnoka is, aki harci tapasztalatokkal rendelkezett az anyagi fölényben levő angolok és amerikaiak ellen vívott háborúban, látta, mi következik. Nem hallgattak ránk. Értékeléseinket nem borúlátás, hanem a józan mérlegelés sugallta. Nem tudom, vajon Model tábornagy, aki eddig minden téren megállta a helyét, felülke-rekedik-e a nehézségeken. Szívből kívánom. De ha nem így fordul, s az Ön új fegyverei... nem hozzák meg a várt sikert, akkor, *mein Führer*, szánja el magát, és fejezze be a háborút. Elérkezett az ideje, hogy véget vessünk ennek a borzalomnak... Az Ön nagyságának és vasakarátának mindenkor csodálattal adóztam... Bizonyítsa nagyságát azzal is, hogy véget vet a reménytelen küzdelemnek...”

Hitlernek azonban esze ágában sem volt meghajolni a szövetségesek győzelme előtt, jöllehet a Harmadik Birodalom, amelyről kérkedően azt állította, hogy ezer évig fenn fog állni, minden eresz-tékében recsegett-ropogott. Hitler megkísérelte, hogy valamennyi fronton elodázza az összeomlást, de minden újabb lépése fejvesz-tettségre vallott.

Model kinevezése a nyugati arcvonal főparancsnokává mit sem segített. Modelnak – nem úgy, mint von Rundstedtnek vagy a rövid ideig parancsnokló von Klugénak – nem állt rendelkezésére Rommel hadvezéri lángesz. Július 17-én Rommelt súlyosan megsebesítette egy szövetséges repülőgép géppuskarüze, és senkit nem rendeltek ki pótlására.* Model ezt eleinte nem is tartotta szükségesnek. Bizonyos lévén, hogy úrrá lehet a bajokon, átvette Rommel korábbi hatáskörét

* Rommel, akit Hitler szintén azzal gyanúsított, hogy belekeveredett a merényletbe, három hónappal később meghalt. Odahaza lábadozott, amikor Hitler választás elé állította: vagy bíróság elé áll hazaárulásért, vagy öngyilkos lesz. Október 4-én Rommel ciánnal véget vetett életének, Hitler pedig közölte, hogy a Birodalom legnépszerűbb tábornoka „belehalt a csataterén szerzett sebeibe.”

is, s így nemcsak a nyugati arcvonal főparancsnoka, hanem egyben a B. hadseregcsoport parancsnoka is lett. De bármennyire rátermett volt is Model, a helyzet már olyan súlyossá vált, hogy senki sem birkózott volna meg vele.

A B. hadseregcsoport ezekben a napokban a pusztá létéért harcolt, nagyjából a belga tengerpart és a francia–luxemburgi határ között húzódó frontvonalon. Az ugyancsak Model parancsnoksága alá tartozó, ettől a vonaltól Svájc déli határáig állomásozó, Blaskowitz tábornok vezényletére bízott G. hadseregcsoportot ekkor már elvesztettnek tekintették. Amikor Blaskowitz megtudta, hogy augusztus 15-én megtörtént a szövetségesek második inváziója, és francia meg amerikai csapatok szálltak partra Marseille térségében, nagy sietve elindította hadseregcsoportját Dél-Franciaországból. Ezek a csapatok most a szövetséges erők szüntelen nyomására teljes zűrzavar közepette vonultak vissza a német határ felé.

Model felbomló északi arcvonala mentén, ott, ahol a szövetséges páncélos erők hetvenöt mérföld szélességben áttörtek, megnyílt és védelem nélkül maradt a Belgiumból Hollandiába, onnan pedig a Németország sebezhető északnyugati határán át vezető út. Ahol a holland–német határon, Keleve városkánál véget értek a Németország határa mentén Svájctól húzódó erősítésláncok, a Hollandiába benyomuló szövetséges erők megkerülhették a Siegfried-vonalat. Úgy látszott, ha a szövetségesek Hitler *Westwall*-ja északi csüskét megkerülik, és átkelnek a Rajnán, behatolhatnak a Ruhr-vidékre, a Birodalom iparának szívébe, és ez a hadművelet Németország teljes összeomlásához vezethet.

Model hetvenkét órán belül kétszer is erősítésekért könyörgött Hitlernek. A résben rekedt egységeinek helyzete áttekinthetlenné vált. Helyre kellett állítani a rendet, a rést pedig el kellett rekeszteni. Model szeptember 4-én hajnalban küldött jelentésében figyelmeztette a Führert, hogy helyzete válságos, és ha nem kap „legalább huszonöt pihent hadosztályt, valamint öt-hat páncéloshadosztály tartalékot”, az arcvonal összeomolhat, és megnyílik „az út Északnyugat-Németországba”.

Model legfőbb gondja az volt, hogy az angolok bevonultak Antwerpenbe. Nem tudta, vajon a város óriási – Európa második legnagyobb – kikötőjét érintetlenül foglalták-e el, vagy szétrombolta a német helyőrség. Nem maga a szárazföld mélyén álló Antwerpen

aggasztotta a tábornagyot. Ahhoz, hogy a szövetségesek használhassák a kikötőt, biztosítaniuk kell a tenger felől a városba vezető ötvennégy mérföld hosszú, torkolatánál három mérföld szélességű vízi utat, amely a Walcheren-sziget mentén, a dél-bevelandi félsziget mellett hurkot alkotva, az Északi-tengerből nyúlik be Hollandiába. Amíg a német tüzérség belőheti a Schelde torkolatát, Antwerpen kikötője használhatatlan a szövetségesek számára.

Model balszerencséjére néhány légvédelmi ágyún és a Walcheren-szigeten beépített nehéz parti ütegeken kívül más egysége szinte nem is maradt az északi parton. A Schelde túlsó partján azonban, jóformán elszigetelten a Calais-i-szorosban, ahol ott volt még Gustav von Zangen tábornok több mint nyolcvanezer főnyi 15. hadserege. Bár ez a haderő katlanba szorult – mögötte északra és nyugatra a tenger húzódott, délről és keletről pedig a kanadaiak és az angolok nyomultak be –, még mindig kezében tartotta a folyótorkolat déli partjának nagy részét.

Model úgy vélte, hogy az angol harckocsik kihasználják a kedvező helyzetet, és már nyomulnak előre az északi part mentén, hogy teljes hosszában megtisztítsák. Nem telik bele sok idő, a dél-bevelandi félsziget a kezükben lehet, és szűk nyakánál, alig tizennyolc mérföldre Antwerpentől, a belga határtól északra, elvághatják a holland szárazföldről. Ezt követően az angolok, hogy megnyissák a kikötőt, nyilván a csapdában rekedt 15. hadsereg ellen fordulnak majd, és megtisztítják a folyótorkolat déli partját is. Von Zangen hadseregét tehát ki kell menteni szorultságából.

Szeptember 4-én késő délután a B. hadseregcsoport Liège-től délre, La Chaude Fontaine falucskában berendezett főhadiszállásán Model sorra osztotta a parancsokat. Rádión utasította von Zangent, hogy tartsa a Schelde déli partját, és erősítse meg a kisebb dunkerque-i, boulogne-i és calais-i kikötőket, amelyekről Hitler már korábban kinyilvánította, hogy „fanatikus elszántsággal, erődökként” kell védeni őket. A szerencsétlen von Zangennak maradék csapataival, a parancs értelmében, támadást kellett volna indítania észak-nyugati irányban, egyenest a rázúduló angol páncélosrok derekának. Kétségbeesett lépésnek látszott, de Model nem látott más lehetőséget. Ha von Zangen támadása sikerrel jár, elszigetelheti az angolokat Antwerpennél, és elvághatja Montgomery észak felé törő páncélos támadóékeit. De még ha kudarcba fullad is a támadás, von Zangen

erőfeszítései révén időt nyerhetnek, lassíthatják a szövetséges előnyomulást, megvárhatnak a frontra érkező friss tartalékokat, és új védelmi vonalat építhetnének az Albert-csatorna mentén.

Modelnak fogalma sem volt, miféle tartalékokat indítottak a frontra. Sötétedéskor végre megkapta Hitler válaszát segélykérelmére. Kurtán tudatták vele, hogy helyébe von Rundstedt tábornagyot nevezték ki a nyugati arcvonal főparancsnokául. Von Kluge negyvennégy napig húzta ki OB Westként, Model mindössze tizennyolc napig. Az egyébként heves vérmérsékletű és becsvágyó tábornagy higgadtan fogadta a hírt. Sokkal világosabban látta, milyen gyenge ügyintéző, mint bírálói hitték.* Most minden erejét arra a munkára összpontosíthatta, amihez a legjobban értett: frontparancsnok lehetett, hiszen egyedül a B. hadseregcsoportot kellett irányítania. OB Westként az utolsó napon kiadott kapkodó parancsainak áradatában azonban akadt egy, amely nagy horderejűnek bizonyult: a II. SS Panzer Korps átirányítása.

Wilhelm Bittrich Obergruppenführer (altábornagy), a páncéloshadtest ötvenéves parancsnoka, már több mint hetvenkét órája elveszítette a kapcsolatot Modellal. Csapatai szakadatlanul harcban álltak a normandiai partraszállás óta, és súlyos veszteségeket szenvedtek. Bittrich elképesztően sok harcokcsit vesztett, csapatainak fogytán volt a lőszer és az üzemanyaga. Ráadásul a távközlési vonalak megszakadása következtében az a néhány parancs is, amely rádión eljutott hozzá, már régen elavult. Bittrich sötétben tapogatózott, nem ismerte az ellenség hadmozdulatait, és sürgősen szüksége volt eligazításra. Útnak indult gyalog, hogy megkeresse Modellt. Végül a B. hadseregcsoport liège-i főhadiszállásán akadt rá a tábornagra. „1941-ben, az orosz fronton láttam utoljára – idézte fel találkozásukat később Bittrich. – Model szemébe csíptetett monoklival, elmaradhatatlan rövid bőrkabátjában térkép előtt állt, és

* Model két ízben is közölte Hitlerrel, hogy képtelen egyidejűleg ellátni az OB West és a B. hadseregcsoport parancsnoki tisztét. „Nagy ritkán láttuk csak – emlékezett vissza Blumentritt, az OB West vezérkari főnöke. – Gyűlölte az aktagyártást és idejét többnyire a fronton töltötte.” Bodo Zimmermann altábornagy az OB West hadműveleti főnöke, a háború után azt írta (OCMH MS 308., 153–154. o.), hogy noha Model „nagyon tehetséges katoná volt”, gyakran „sokat követelt, és rövid határidőket szabott”, következésképpen „szem elől tévesztette, mi az, ami lehetséges”. Hajlott arra, hogy „szétforgácsolja erőit”, teszi hozzá Zimmermann, „a vezérkari munka pedig megsínylette gyakori távollétét és következetlen kívánságait”.

pergőtűszerűen osztotta a parancsokat. Nemigen volt időnk a tárgyalásra. Közölte velem, hogy majd megkapom a hivatalos parancsot, de máris helyezzem át hadtestemet Hollandia északi részébe.” Bittrich utasítást kapott, hogy a lehető leggyorsabban „hajtsa végre és ellenőrizze a 9. és 10. SS-páncélosadosztályok újrafelfegyverzését és hadilábra állítását”. A súlyos veszteségeket szenvedett egységeket, közölte vele Model, „fokozatosan ki kell vonni a frontról, és haladéktalanul el kell indítani észak felé”.*

A szinte ismeretlen Bittrich aligha sejthette, milyen sorsdöntő szerep vár a következő két hét során a 9. és 10. SS-páncélosadosztályaira. Model hetvenöt mérföldre a front mögött, akkor még csendes övezetben jelölte ki Bittrich állomáshelyét. A történelmi vakszerencse is úgy akarta, hogy ebben a körzetben volt Arnhem városa is.

4

A németek fejvesztett menekülése Hollandiából lassulni kezdett, jóllehet kevesen akadtak az örömmámorban úszó hollandok közül, akik ráeszméltek. Arnhemtől északra, a belga határtól kezdődően az utakat még eltorlaszolták a menekülők, de az áradat képe változott. Az arnhemi hídfőnél levő városházi megfigyelőhelyéről Charles Labouchère nem észlelt lassulást a hídon át menekülő járművek, katonák és németekkel rokonszenvező hollandok visszavonulásában. De Labouchère megfigyelőhelyétől alig néhány háztömbbel északra Gerhardus Gysbers antikvárus megfigyelte a változást: az Arnhembe nyugat felől érkező német csapatok nem folytatták útjukat. A Gysbers

* Nem csoda, hogy az ebből az időből származó német dokumentumok homályosak és gyakran érthetetlenek. Parancsokat adtak ki, amelyek soha nem értek el rendeltetési helyükre, ismét kiadták, majd visszavonták vagy megváltoztatták őket. Model parancsát illetően is nagy a bizonytalanság. A B. hadseregcsoport hadinaplója szerint a 9. és a 10. SS-páncélosadosztály menetparancsát szeptember 3-án éjszaka adták ki. Meglehet, de ez a parancs soha nem érkezett meg a hadosztályokhoz. A naplóba azt is bejegyezték, hogy Bittrich negyvennyolc órával később kapott utasítást nemcsak a 9., hanem a 2. és a 116. páncéloshadegységek átcsoportosítására és feltöltésére is. Sajátos módon a napló nem említi a 10. páncélosadosztályt. Semmiféle nyomát nem találtam annak, hogy akár a 2., akár a 116. hadosztály elérte volna Arnhem körzetét. (Feltehetőleg továbbra is az arcvonalon harcoltak.) Bittrich saját dokumentumainak és naplójának tanúsága szerint viszont szeptember 4-én kapott szóbeli parancsot Modeltől, s ennek megfelelően csupán a 9. és a 10. hadosztályt indította útnak észak felé. Parancsnokaik közlése szerint mindkét alakulatot szeptember 5–6-án kezdték lassan kivonni a harcokból.

lakása közelében levő Willems-laktanya és az odavezető utak egyre inkább megteltek lövontatású járművekkel és szedett-vedett katonákkal. Gysbers Luftwaffe-zászlóaljakat, légelhárító tüzéreket, holland SS-eket és a 719. tengerparti hadosztály kivénhedt katonáit fedezte fel köztük. Pieter Kruyff, Arnhem ellenállási mozgalmának vezetője, jól látta, hogy itt nem rövid pihenőről van szó. Ezek a csapatok nem Németországba igyekeztek. Lassú átcsoportosítás kezdődött, és a 719. hadosztály néhány fogatolt egysége elindult dél felé. Henri Knap, Kruyff felderítő szolgálatának harminchárom esztendő főnöke Arnhem térségében, aki kerékpárján feltűnés nélkül bejárta a körzetet, szintén fölfigyelt erre az alig észrevehető változásra. Tanácstalan volt. Felötlött benne, hogy a londoni rádió derűlato adásai nem felelnek meg a valóságnak. Akkor viszont ezek az adások kegyetlenül megtévesztik a hollandokat. Mindenütt azt tapasztalta, hogy a lakosság ujjong. Mindenki tudta, hogy Montgomery csapatai bevették Antwerpent. Hollandia felszabadulása csupán órák kérdése, gondolták. Knap pedig maga látta, hogy a német csapatokat újjászervezik. Igaz, most még nem jelentős az erejük, de jól tudta, hogy ha az angolok hamarosan nem érkeznek meg, a németek ereje nőni fog.

Arnhemtől tizenegy mérfölddel délre, Nijmegennél a német tábori csendőrök lezárták a német határ felé vezető utakat. Elias Broekkamp borimportőr megfigyelte, hogy néhány alakulat északi irányban Arnhemnek tart ugyan, de a német csapatok többségét visszairányítják, az utak menekülőáradatát feltartóztatják, megrostálják és megritkítva elterelik. Akárcsak Arnhemben, a gyanútlan szemlélő nem észlelhette a változást. Broekkamp megfigyelte, hogy a holland polgári lakosság gúnyolódik és mulat azon, amit a németek nagy szorultságának vél.

Szorultságuk valójában egyre enyhült. Nijmegen csapatösszevonási körzetté vált, és ismét a német hadsereg birtokába került.

Délebbre, Eindhovenban, alig tíz mérföldre a belga határtól, a visszavonulás szinte teljesen megállt. Az észak felé vánszorgó kocsioszlopokban már több volt a civil náci, mint a katona. Frans Kortie, aki tanúja volt annak, hogy a németek leszerelik a légvédelmi ütegeket a Philips üzemek háztetőiről, most új fejleményre lett figyelmes. A pályaudvar közelében egy vasúti kitérő vágányon pórekocsiból álló vonatot látott – nehéz légvédelmi ágyúk sorakoztak rajta. Kortie hátán a hideg futkározott.

Az eseményeket figyelemmel kísérő hollandok számára azonban jóval elkeserítőbbnek tetszett, hogy csapaterősítések érkeztek Németországból. Tilburgban, Eindhovenban, Helmondban és Weertben látták, hogy vonatszámra érkeznek a pihent csapatok. Egykettő kiszálltak, menetoszlopokba verődtek, és már indultak is a holland–belga határ felé. Harcedzett, jól felszerelt, fegyvelmezett katonák voltak, jellegzetes sisakjuk, álcázó-kezeslábasuk nyomban megmutatta, hogy erősítésül érkezett veterán német ejtőernyősök.

5

Szeptember 5-én délután Kurt Student vezérezredes első ejtőernyőegységei már elkezdtek beásni magukat a belgiumi Albertcsatorna északi partján. Lélekszakadva dolgoztak. Amikor Student délben megérkezett a csatornához, rádöbrent, hogy Model „új német arcvonala” mindössze a nyolcvan láb szélesen csordogáló víz. Semmiféle védelmi vonalat nem készítettek elő, nem építettek erődöket, futóárkokat és sáncerődítményeket. Még inkább megnehezítette a védők dolgát, hogy – amint Student megjegyezte – „a déli part szinte mindenütt az északi part fölé magasodott”. A csatorna fölött átívelő hidakat sem robbantották fel. Csak most serénykedtek az utászok a robbanótöltetek felszerelésén. A nagy fejvesztettségben nyilván senki sem rendelte el az átkelőhelyek megsemmisítését.

Student mégis jól megtervezte menetrendjét. Légideszant egységeinek „villám-hadmozdulata” látványos sikernek bizonyult. „Bár ezeket az ejtőernyősöket a mecklenburgi Güstrow-tól a lotharingiai Bitschig szerte Németországból szállították nagy sietve a frontra – emlékezett később –, és a fegyverek meg a felszerelés, amelyet megint csak más helyekről szállítottak, az egységeket kiszállásuk helyén várták, az akciót csodálatra méltó gyorsasággal hajtották végre.” Student bámulattal adózott „a vezérkar és német hadigépezet pontosságának”. Karl Sievers altábornagy 719. tengerparti hadosztálya ugyancsak hamar megérkezett kijelölt helyére. Studentet bizakodás töltötte el, amint menetoszlopaik ott vonultak el előtte, hogy elfoglalják az Antwerpentől északra épített állásaikat, és „hatalmas ígáslovak által vontatott trénjük és tűzérségük dübörögve halad

a frontra vezető utakon”.* Sebtében összeszedett 1. ejtőernyős-hadseregének egységei gyors egymásutánban érkeztek. A körülmények rendkívül szerencsés összejártsága folytán segítség érkezett olyan helyről is, ahonnan senki sem várta.

A német csapatok fejvesztett menekülése Belgiumból és Hollandiából lassult, majd szinte megszűnt, s ez egyetlen ember: Kurt Chill altábornagy állhatatosságának és leleményességének volt köszönhető. Mivel a parancsnoksága alatt álló 85. gyalogoshadosztály szinte teljesen megsemmisült, parancsot kapott, hogy hadosztályának maradékait szedje össze, és vonuljon vissza Németországba. De látva az országutak rémült tolongását és erőt merítve Model napi-parancsából, az elszánt tábornok úgy döntött, nem engedelmeskedik a visszavonulási parancsnak. Arra a következtetésre jutott, hogy a katasztrófa csak úgy kerülhető el, ha védelmi vonalat építenek az Albert-csatorna mentén. A 85. hadsereg maradványait egyesítette két másik szétvert hadosztály csapataival, és hamarosan szétszította egységeit a csatorna északi partjának stratégiai pontjain. Ezután a hidakra összpontosította figyelmét, és „fogadóközpontokat” rendezett be az északi hídfőknél. Ily módon Chillnek sikerült „kihalásznia” huszonnégy óra alatt a német hadsereg szinte valamennyi fegyverneméhez tartozó sokezernyi katonát. „Szedett-vedett társaság”*** volt ez, amely többek között a légierő szerelőiből, a katonai közigazgatás alkalmazottaiból, a haditengerészet parti egységeiből és tucatnyi hadosztály katonáiból verődött össze. A legfeljebb puskákkal felszerelt csellengőkől összeszedett alakulatok azonban már elfoglalták állásaikat a csatorna mentén, mire Student odaérkezett.

Student „csodálatosnak” nevezte, ahogyan Chill gátat vetett a már-már fejvesztett menekülésnek, és védelmi vonalat is épített,

* Student, aki rajongott a lovakért, a nagy zűrzavar közepette is szakított időt, hogy feljegyezze naplójába: „...a hatalmas testű állatok clydesdale, percheron, dán és fríz fajták.” A közhiedelem ugyan másként tartotta, de Hitler hadseregei, ellentétben a szövetséges erőkkel, nem voltak teljesen gépesítettek. Még akkor is, amikor a Harmadik Birodalom hatalma delelőjén állott, a Wehrmacht szállításának több mint felét fogatokkal bonyolították le.

** Charles B. MacDonald: *The Siegfried Line Campaign*, 124. o. MacDonald könyve, amelyet az USA-hadsereg hivatalos sorozatában adtak ki, valamint Martin Blumenson: *Breakout and Pursuit* c. kötete együttesen a nyugati német összeomlás, majd az ezt követő események leghitelesebb katonai képét rajzolják meg. A korszakra vonatkozó további értékes mű, amely talán élénkebb színekkel ecseteli az eseményeket, mert közvetlenül a háború után íródott, Milton Shulman *Defeat in the West* című könyve.

amíg Student teljes hadserege meg nem érkezett. Persze abba még beletellett néhány nap. Student toldozott-foldozott 1. ejtőernyős-hadserege legfeljebb – még Chill egységeivel együtt is – 18-20 000 fő erősségű volt, s bár némi tűzérőséggel, légvédelmi ütegekkel és huszonöt harcokcsival is kiegészült, együtt sem érte el egy amerikai hadosztály erejét. S e gyér hadsereg felé – amelyet annyira szét kellett húzni, hogy Student állást sem foglalhatott a hetvenöt mérföldes antwerpeni rés teljes hosszában, nemhogy el is reteszelve – gyorsan közeledtek a 2. angol hadsereg és az 1. amerikai hadsereg egy részének félelmetes páncéloserői. Student fegyverzetre is, számra is gyengébb volt. Csakis az Albert-csatorna választotta el a katasztrófától.

Vajon a csatorna melyik pontján támad majd az ellenség? Student védelmi vonala sebezhető volt mindenütt, csak itt-ott még sebezhetőbb. A tábornokot leginkább az Antwerpentől északra húzódó szakasz aggasztotta, ahol az amúgy is gyenge 719. part menti hadosztály akkor kezdte elfoglalni állásait. Vajon marad-e elég ideje, hogy kihasználva a nyolcvan láb széles csatornát, védelmi vonalat rögtönözzenek, amely addig feltartóztatja a szövetségeseket, amíg újabb erősítéseket kap? Student már csak ebben reménykedhetett.

Számítása szerint bármely pillanatban megindulhatott a támadás. Egyelőre azonban nem érkezett jelentés szövetséges páncéloserők közeledéséről. Különösen az lepte meg Studentet, hogy Antwerpentől északra a német csapatok szinte sehol sem csaptak össze szövetséges egységekkel. Elgondolása szerint az angol harcokcsiknak, miután elfoglalták a várost, észak felé kellett volna támadniuk, s elvágva a Beveland-félszigetet, be kellett volna hatolniuk Hollandiába. Mintha az angol előnyomulás lassult volna. Vajon miért?

Tizennyolc napon belül már negyedszer kényszerült áttelepülni a németek nyugati főparancsnokságának hatalmas szervezete. Az OB Westet bombatámadás is, ágyútűz is érte, egy ízben majdnem elgázolták a szövetséges harcokcsik, majd végül a Birodalom határai mögött vetette meg a lábát. Szeptember 5-én, nem sokkal délután 2 óra után az új főparancsnok a Koblenz melletti Aremberg városkában talált rá a főhadiszállásra.

A hosszú utazásba belefáradt és ingerült Gerd von Rundstedt tábornagy mellőzte az új német parancsnokok beiktatásának szokásos

katonai udvariassági formáit és harsonás ceremóniáit. Egymás után hívta össze a vezérkari tanácskozásokat, s ezek belenyúltak a késő éjszakai órákba. Akik nem ismerték személyesen a tábornagyot, meglepődtek, milyen gyorsan veszi át az ügyek intézését. Régi ismerősei viszont úgy érezték, mintha nem is lett volna távol. Von Rundstedt megjelenésére mindenki megkönnyebbült és bizakodni kezdett.

Von Rundstedtet szinte megoldhatatlan feladat elé állították. Azt várták tőle, hogy a lehető leggyorsabban tervet dolgozzon ki az Északi-tengertől a svájci határig húzódó négyszáz mérföldes nyugati arcvonal számára, Model tábornagy nyíltan megvallotta, hogy ilyen terv tőle nem telik. Von Rundstedttől Hitler utasítása szerint elvárták, hogy a rendelkezésére álló, súlyos veszteségeket szenvedett erőikkel (északon a B., délen a G. hadseregcsoporttal) mindenütt tartsa a frontot, sőt ellentámadást indítson. Egyidejűleg, hogy elhárítsa a Reich elleni támadást, meg kellett valósítania Hitler elgondolását az „áttörhetetlen” Siegfried-vonalról, vagyis azt kívánták tőle, hogy kiépítse ezt a rég elavult, befejezetlen betonerődláncot, amely 1940 óta elnéptelenedve, elhanyagoltan, ütegeitől megfosztva omladozott. Von Rundstedt számtalan egyéb parancsot is kapott, de aznap délután csakis a legsürgetőbb feladatokkal foglalkozott.

Von Rundstedt elé komor kép táruult. Mielőtt júliusban Hitler menesztette, hatvankét hadosztály várta parancsát. Most viszont hadművelleti főnöke, Bodo Zimmermann altábornagy vészjósló helyzetjelentést terjesztett elé. Közölte a tábornaggal, hogy a két hadseregcsoport „negyvennyolc »papíros«-hadosztályból, tizenöt páncéloshadosztályból és szinte semmiféle páncéloserővel nem rendelkező négy dandárból áll”. Zimmermann kifejtette, hogy ez a negyvennyolc hadosztály létszám, fegyverzet és tűzérés tekintetében olyan gyöngye, hogy nézete szerint „harc erejük mindössze huszonhét hadosztályának felel meg”. Ez a haderő pedig „még a felesincs a szövetséges erőeknek”. Von Rundstedt ekkor értesült, hogy vezérkara szerint Eisenhower legalább hatvan gépesített, teljes létszámú hadosztály ura. (Ez a becslés tévesnek bizonyult. Eisenhowernek ekkor negyvenkilenc hadosztálya állt az európai szárazföldön.)

Német páncéloserőkkel viszont gyakorlatilag nem számolhatott. A szövetségesek páncéloserőit a nyugati fronton több mint kétezer harckocsira becsülték, a németeknek mindössze száz harckocsijuk maradt. Lényegében megsemmisült a Luftwaffe is – a szövetségesek

teljes egészében uralták a front légterét. Von Rundstedt arra a lesújtó következtetésre jutott, hogy a csapategységek tekintetében – s ezek is többnyire elcsigázott és demoralizált alakulatok – a szövetségeseknek a főlnye 2:1 arányú; tüzérségben minden 2 ½ szövetséges lövegre jut 1 német; a harckocsik aránya 20:1, a repülőgépeké 25:1.* Hiány mutatkozott benzinben, szállítóeszközökben és lőszerben is. Siegfried Westphal tábornok, von Rundstedt új vezérkari főnöke, később így idézte fel az akkori állapotokat: „A helyzet kétségbeejtő volt. Bárhol mértek volna ránk csapást a foghíjas arcvonalon, bekövetkezett volna a katasztrófa, ha az ellenség kiaknázza a lehetőségeket.”

Blumentritt altábornagy, aki teljesen egyetértett Westphallal, még pontosabban fejtette ki véleményét.** Nézete szerint, ha a szövetségesek „nagyobb támadást indítanának, és bárhol áttörnének”, bekövetkeznék az összeomlás. A von Rundstedt rendelkezésére álló csapatok közül csakis azok voltak használhatók, amelyek a George S. Patton tábornok Metz irányába s az ipari Saar-vidék felé törő 3. amerikai hadseregével álltak szemben. Ezek az egységek, Blumentritt véleménye szerint, lassíthatják ugyan Patton előnyomulását, de nem elég erősek, hogy meg is állítsák. A szövetségesek nem fogják elvesztegetni az értékes időt, vélekedett, hanem ott sújtanak le, ahol a németek a leggyöngébbek: nyilván megkísérelnek nagy erővel támadni északon, kierőszakolni az átkelést a Rajnán és behatolni a Ruhr-vidékre. Az amerikaiak és az angolok feltehetőleg ezt az offenzívát sürgetik majd, mert – amint később megfogalmazta – „akié Észak-Németország, azé Németország”.

Addigra már von Rundstedt is hasonló következtetésre jutott. Nyilvánvalóan a Ruhr-vidék elfoglalása a szövetségesek legfőbb

* A németek iszonyú veszteségeket szenvedtek emberben és hadianyagban. A normandiai partraszállás óta eltelt kilencvenkét nap folyamán 300 000 német katona esett el, sebesült meg vagy tűnt el; már 200 000-et bekerítettek – ezek „végvárait”, például kikötőket tartottak, vagy a La Manche szigetein rekedtek. Mintegy 53 német hadosztály semmisült meg, és Franciaországban meg Belgiumban hatalmas tömegű hadianyag maradt utánuk, többek között legalább 1700 harckocsi, 3500 löveg, sok ezer páncélozott jármű, fogatolt vagy motoros szállítóeszköz, különféle felszerelés és hadianyag, kézfegyverek és óriási lőszerraktárak egyaránt. Az elesettek közt volt két tábornagy és húsz tábornok is.

** Von Rundstedt bosszúságára Blumentritt tábornokot, aki hosszú ideig vezérkari főnöke és legbizalmasabb munkatársa volt, szeptember 5-én hazarendelték Németországba, és helyébe Westphal tábornokot küldték. Von Rundstedt hasztalanul tiltakozott a csere ellen. Blumentritt azonban még részt vett az arembergi megbeszéléseken, és csak szeptember 8-án távozott a főhadiszállásról.

célja. Északon az angolok és az amerikaiak ebben az irányban, Aachennél törtek a határ felé. Nemigen akadályozhatta meg senki, hogy áttörjék az elhagyatott, elavult Siegfried-vonalat, átkeljenek a Németországba vezető út utolsó természeti akadályán, a Rajnán, és benyomuljanak a Birodalom iparának szívébe.

Von Rundstedtnek, elemző agy lévén, még egy mozzanat szemet szúrt. Eisenhowernek a normandiai partraszállás során oly sikeresen bevetett tapasztalt és kiválóan képzett légideszantegységei egyszer csak eltűntek a hadi helyzetet rögzítő német térképekről. Nem vetették be őket gyalogságként. Ezeket az erőket nyilvánvalóan visszavonták, tehát légideszant-hadműveletet készítenek elő. De hol és mikor tervezik? Ésszerűnek tűnt, hogy az ejtőernyős-hadművelet egybevág majd a Ruhr-vidék ellen indított támadással. Von Rundstedt szerint ilyen támadás csakis két kulcsfontosságú területre irányulhatott: vagy a Westwall erődítményei mögé, vagy a Rajnától keletre azzal a céllal, hogy hidfőállásokat létesítsenek. Egyébként néhány nappal korábban Model tábornagy is ezt az aggodalmát hangoztatta Hitlernek küldött üzenetében, mondván, hogy ez a lehetőség „közvetlen fenyegetés”. Von Rundstedt azonban azt a lehetőséget sem vethette el, hogy a szövetségesek az arcvonalt teljes szélességében nyomulnak előre a Ruhr- és a Saar-vidék irányába, és légideszant-csapatokat is bevetnek. A tábornagy semmiféle megoldást nem látott, ha bármelyik fenyegetés valóra válnék. A szövetségesek sok mindent tehettek. Von Rundstedt pedig nem tehetett egyebet, mint hogy megkíséreljen rendet teremteni a zűrzavarban, és időt nyerni – ha ugyan sikerül kitalálnia a szövetségesek szándékait.

Von Rundstedt tisztában volt azzal, hogy Eisenhower hírszerző szolgálata jól ismeri a németek szorult helyzetét. Azt latolgatta csupán, vajon a szövetséges főparancsnokság meg is érti-e, milyen kétségbeejtő a helyzetük valójában. Az igazság az, fejtegette Blumentrittnek, hogy „elcsigázott vénemberekkel” kell majd harcba bocsátkoznia, a Westwall bunkerei pedig „teljességgel hasznavehetetlenek lesznek, ha a szövetségesek támadnak”. „Örülség ezeket az egérlyukakat pusztán csak a presztízs kedvéért védeni”, mondta. De nem volt mit tenni, a kísérteties Siegfried-vonalba életet kellett lehelni, erődítményeit helyre kellett állítani, majd csapatokat kellett odavezényelni. Von Rundstedt röviden ennyit közölt vezérkarával: „Állnunk kell a sarat hat hétig.”

Miután minden oldalról megvizsgálta a helyzetet, s berajzolta a térképre a szövetségesek valamennyi elképzelhető lépését, mérlegelte az összes lehetőséget, felfigyelt arra, hogy Patton Saar-vidék felé törő hadserege folytatja a leghevesebb támadó-hadműveleteket. Északon észrevehetően csökkent az angol–amerikai nyomás. Von Rundstedt úgy vélte, ebben a térségben valamiféle pangást, már-már szünetet sikerült felfedeznie a hadmozdulatokban. Blumentritt visszaemlékezései szerint ezután Montgomery arcvonalát kezdte tanulmányozni, és figyelmét az Antwerpen körüli helyzetre összpontosította. Kíváncsiságát felkeltették azok a jelentések, melyek szerint az angolok már harminchat órája nem indítottak támadást a várostól északra, s nem vágták el a Dél-Beveland-félszigetet sem. Antwerpen óriási kikötője nyilvánvalóan megoldaná a szövetségesek utánpótlási gondjait. De a kikötőt nem használhatják, amíg az odavezető negyvenöt mérföldes torkolat mindkét partja német kézen van. A tábornagy nem kételkedett, hogy valóban csökkent a nyomás, a szövetséges erők előnyomulása határozottan lassult, főként Montgomery szakaszán.

Von Rundstedt pályafutása során behatóan tanulmányozta az angol katonai taktikát – de balszerencséjére módja nyílt arra is, hogy a közelből figyelhesse az amerikai hadviselést. Úgy látta, az amerikaiak nagyobb képzelőerővel, merészebben vetik harcba páncélosegységeiket, az angoloknak viszont a gyalogsága kiváló. De a siker itt is, ott is a parancsnokokon állt. Von Rundstedt sokkal veszélyesebb ellenfélnek vélte Pattont, mint Montgomeryt. Blumentritt szerint Montgomery tábornagyot „óvatos, a szokásokhoz mereven ragaszkodó, módszeres” katonaként jellemezte. A tábornagy most Montgomery késlekedésének jelentőségét mérlegelte. Mivel a La Manche menti többi kikötő még német kézen volt, úgy ítélte, hogy Antwerpen elengedhetetlen Eisenhower további előnyomulásához. De hát akkor miért nem mozdul Montgomery már harminchat órája, s miért nem biztosítja magának Európa második legnagyobb kikötőjét? Csupán egyetlen magyarázat kínálkozott: még nem készült fel a támadás folytatására. Von Rundstedt bizonyosra vette, hogy Montgomery ezúttal sem fog eltérni a sablontól. Az angolok nem indítanak támadást, amíg az aggályoskodó, részleteken rágódó Montgomery nem készült fel teljesen, és nem halmozott fel kellő utánpótlást. A válasz tehát, következtette a tábornagy, hogy az angolok túlságosan

megnyújtották utánpótlási vonalaikat. Ez nem szünet – közölte Rundstedt a vezérkarával –: meggyőződése, hogy Montgomery üldöző hadművelete kátyúba jutott.

Ezután Model előző huszonnégy órában kiadott parancsait kezdte tanulmányozni, mert – ha elmélete helytálló – már nemcsak arra látott lehetőséget, hogy meggátolja az antwerpeni kikötő használatában a szövetségeseket, hanem arra is, s ez legalább olyan fontos, hogy kimentse von Zangen tábornok katlanba zárt 15. hadseregét. Von Rundstedtnek rettenetesen nagy szüksége volt erre a nyolcvanezer katonára.

Model parancsaiból megállapította, hogy von Zangen utasítást kapott a Schelde bal partjának a tartására és a La Manche menti kikötők megerősítésére. Arra is utasították, hogy többi csapatával északkeleti irányban indítson támadást az előnyomuló angol egységek dereka ellen. Ezt a támadást hatodikán reggel kellett megindítania. Von Rundstedt habozás nélkül lefújta a hadműveletet. Sokkal merészebb tervet forgatott a fejében. Úgy döntött, Model parancsának első része megáll, hiszen a La Manche menti kikötők őrzése fontosabb, mint valaha. Von Zangen azonban új parancsot is kapott: ahelyett, hogy északkeleti irányban támadna, megmaradt egységeit a Schelde folyón át szállítsa Walcheren-szigetére. Mihelyt átértek a folyótorkolat északi partjára, von Zangen csapatai kelet felé vonulhatnak a Walcheren-szigettől a Dél-Beveland-félszigeten át haladó úton, amíg Antwerpentől északra el nem érik a holland szárazföldet. A szövetségesek légi fölénye miatt a csapatokat a három mérföld széles Schelde-torkolaton, Breskens kikötőjéből Flushingba, nyilván csak éjjel lehet kompokon átszállítani. Mégis némi szerencsével a 15. hadsereg jelentős hányadát két héten belül sikeresen kimenekíthetik a katlanból. Von Rundstedt jól tudta, hogy terve kockázatos, de nem látott más utat – ha sikerül, veszteségeket szenvedett, de szinte teljes német hadsereg áll rendelkezésére. Sőt, bármennyire hihetetlen, továbbra is ellenőrzése alatt tarthatja a létfontosságú antwerpeni kikötőt. A hadművelet azonban azon állt, vajon helyesnek bizonyul-e von Rundstedt sejtelve, hogy Montgomery előnyomulása megrekedt.

Von Rundstedt bizonyos volt efelől, sőt arra épített, hogy Montgomery előnyomulása lassulásának mélyen rejlő oka van. Meggyőződése szerint a szövetséges erők gyilkos iramú üldöző-hadművelete megrekedt a túlnyújtott hadtáp- és utánpótlási vonalakon.

A tanácskozás végén, emlékezik Blumentritt, „von Rundstedt végigpillantott rajtunk, és azt a lehetetlen feltevést kockáztatta meg, hogy ez egyszer talán igaza lehet Hitlernek”.

Hitler és von Rundstedt helyzetelemzése, jöllehet csak részben bizonyult helytállónak, sokkal pontosabb volt, mint amilyennek bármelyikük hitte. Maguk a szövetségesek biztosították von Rundstedtnek az értékes lélegzetvételnyi időt, hogy megszilárdítsa arcvonalát. Az igazság ugyanis az volt, hogy a németek gyorsabban veszítettek, mint ahogyan a szövetségesek győzhettek volna.

6

Miközben von Rundstedt elszántan kockáztatott, hogy a 15. hadsereget megmenthesse, George Philip Roberts vezérőrnagy, a 11. angol páncélosadosztály parancsnoka, a százötven mérföldre levő Antwerpenben diadalittasan tájékoztatta fölötteseit; alakulatai nemcsak a várost, hanem a hatalmas kikötőt is elfoglalták.

Roberts harcokcsijai, a páncélos-gárdahadosztállyal együtt, több mint kétszázötven mérföldes bámulatos előnyomulást hajtottak végre alig öt nap alatt. Brian Horrocks altábornagy, a XXX. hadtest parancsnoka, arra utasította a nagy 2. angol hadsereg Miles C. Dempsey altábornagy parancsnoksága alatt álló támadóékét, hogy „hajtson rá, mint a veszett fene”. Roberts hadosztálya, a gárdaegységekre bízva Brüsszel elfoglalását, megkerülte a belga fővárost, majd a belga földalatti mozgalom bátor harcosainak segítségével szeptember 4-én hajnalban benyomult Antwerpenbe. Vagy harminchat órával később, mikor még megtisztították a mélytengeri kikötőt a meglepett ellenséges csapatoktól, Roberts jelenthette, hogy egységei épségben elfoglalták Antwerpen óriási, száz arcra kiterjedésű kikötőjét. Az angol alakulatok megszállták a raktárakat, darukat, hidakat, a 3,5 mérföldnyi rakodópartot, a rakpartokat, zsilipeket, szárazdokkokat, lefoglalták a vasúti gördülőanyagot, sőt hihetetlen módon még a mindennél fontosabb elektromosan szabályozott zsilipkapuk is teljesen üzemképes állapotban kerültek a kezükbe.

A kikötő megsemmisítésére kidolgozott német tervek kudarcot vallottak. Igaz, a nagyobb hidakra és egyéb kulcsfontosságú létesítményekre robbanóanyagot szereltek, de az angol alakulatok és

a belga ellenálló csoportok (köztük a robbanótöltetek helyét ismerő belga mérnökök) villámgyors akciója következtében felbomlott német helyőrség egységei kísérletet sem tehettek a hatalmas kikötő szétrombolására.

A harminchét esztendő Roberts fényesen végrehajtotta a rábízott feladatot. Az európai háború egyik legsúlyosabb tévedése azonban, hogy senki sem utasította: aknázza ki a helyzetet – vagyis nyomuljon tovább északra, építsen ki hídfőket az Albert-csatorna túlsó oldalán az északi külvárosokban, majd haladéktalanul szállja meg az alig tizennyolc mérföldre levő Dél-Beveland-félsziget nyakát. Ha Robertsnek sikerült volna megvetni a lábát ezen a két mérföld széles nyakon, a német egységek a földszorosan rekedtek volna. Ezután nekifoghatott volna a létfontosságú északi part megtisztításának. Az angol hadvezetés e figyelmetlensége igen súlyos következményekkel járt.* Az antwerpeni kikötőt, a háború egyik legfontosabb stratégiai célját tehát sikerült elfoglalni, de a kikötőbe vezető vízi út urai még a németek voltak. A nagy jelentőségű kikötői berendezések, amelyek az egész nyugati fronton megrövidíthették és táplálhatták volna a szövetséges utánpótlási vonalakat, így használhatatlannak váltak. Az önfeledt győzelmi mámorban azonban mindenki pillanatnyi jelentőséget tulajdonított csak ennek a figyelmetlenségnek. Úgy tetszett, nincs ok a sietségre. A németek még nem eszméltek, a felgöngyölítés idejét tetszés szerint választhatják meg a szövetségesek. Így azután a 11. páncélosadosztály, feladatát teljesítvén, csak az állásait biztosította, s várta az újabb parancsot.

Dempsey páncéloserőinek nagyszerű északi támadása, amely egyértékű volt Patton előretörésével az Ardennektől délre, megtorpant,

* B. H. Liddell Hart, a nemrégiben elhunyt híres angol történész, *History of the Second World War* című művében a következőket írja: „Sokszoros mulasztást követtek el – Montgomeryn kezdve négy parancsnok is hibás volt...” Charles B. MacDonald amerikai történész *The Mighty Endeavor* című könyvében egyetértett Liddell Harttal. Szerinte ez a tévedés „volt a háború egyik legsúlyosabb taktikai hibája”. Az antwerpeni kudarcról szóló legjobb és legrészletesebb beszámoló kétségtelenül R. W. Thompson *The 85 day* című könyve, s magam is egyetértek a szerzővel abban, hogy az elszalasztott lehetőség egyik legfőbb oka az „elcsigázottság” volt. A 11. páncélosadosztály katonái, írja, „holt-ra fáradtak, egy ültükben, álló helyzetükben, vagy ott aludtak el, ahol éppen lefeküdtek”. Ha viszont elfogadjuk elméletét, kétséges, vajon Roberts 11. páncélosadosztálya a korábbihoz hasonló lendülettel folytathatta volna-e előnyomulását. Antwerpent és az odavezető létfontosságú utakat mindazonáltal könnyűszerrel el lehetett volna foglalni, érvel Thompson, „ha akadt volna olyan parancsnok, aki óráról órára, napról napra nyomom követi a csata alakulását, s annyira rugalmas, hogy fölméri a távlati lehetőségeket”.

jöllehet még kevesen tudták. Roberts katonái elfáradtak, fogytán volt a benzinjük és a hadianyaguk. Így jártak Brian Horrocks tábornok XXX. hadtestének maradék alakulatai is. Ezen a délutánon tehát az a kíméletlen nyomás, amely északon visszaszorította, szétzilálta és demoralizálta a németeket, hirtelen ellanyhult. Az antwerpeni baklövést elkenték azzal, hogy az angolok „soraik rendezésére, üzemanyag feltöltésére és pihenésre” állapodtak meg.

Horrocks tábornoknak, a XXX. hadtest tehetséges, mozgékony parancsnokának eszébe sem jutott Antwerpen.* Akárcsak Montgomery tábornagy, a 21. angol hadseregcsoporthoz tartozó parancsnoka, ő is egy másik célra összpontosította a figyelmét: hogyan lehetne átkelni a Rajnán és a lehető leggyorsabban befejezni a háborút? Alig néhány órával korábban Montgomery, fellelkesülve hadseregeinek lendületén és villámgyors előretörésén, a következőket táviratozta Dwight D. Eisenhower tábornok főparancsnoknak: „Egy Berlin ellen irányuló valóban nagy erejű támadás minden valószínűség szerint el is jutna a célig, és véget vetne a háborúnak.”

Londonban öfelsége, Hollandia hercege megbeszélést folytatott Vilma királynővel, majd fölhívta Kanadában élő feleségét, Julianna trónörökösnőt. Sürgette, repüljön haladéktalanul Angliába, s készüljön, hogy mihelyt Hollandia felszabadul, hazatérnek. Végéhez közeledik hosszú száműzetésük. A felszabadulás minden percben várható. Készen kell állniuk. Bernát herceg mégis nyugtalan volt.

A holland ellenállási mozgalom jelentései az utóbbi hetvenkét órában ismételten hangoztatták, hogy a németek fejvesztetten menekülnek, és megerősítették, hogy a szeptember 2-án megkezdődött kivonulás folytatódik. Most azonban, 5-én, a földalatti mozgalom vezetői arról számoltak be Bernát hercegnek, hogy bár a visszavonulás szervezetlen, szemmel láthatóan lassult. Bernát herceg az emigráns

* Emlékirataiban Horrocks őszinte magyarázatot ad. „Mentségemre szolgáljon, hogy csakis a Rajna érdekelt. Minden egyéb mellékesnek tetszett. Eszembe sem jutott, hogy a Scheldét elaknásítják, és nem használhatjuk majd Antwerpent, amíg a csatornát nem aknátlanítjuk, a németeket pedig ki nem füstöljük mindkét partról ...Napóleon kétségtelenül fölismerte volna mindezt, Horrocks azonban nem.” Készségesen megvallja azt is, hogy kevés ellenállástól kellett tartania, „és még volt járművenként száz mérföldre való benzinünk és egy napi készleteket is összeszedhettünk volna”. Persze „a kockázat jelentős lett volna”, de „meggyőződésem, ha vállaljuk, és habozás nélkül folytatjuk előnyomulásunkat, ahelyett hogy megállunk Brüsszelben, meg lehet, másként fordul az európai háború”.

holland kormány miniszterelnökével is tanácskozott. Gerbrandy zavarban volt. Szeptember 3-i rádióbeszédét nyilvánvalóan elsiette. A szövetséges csapatok akkor még szinte bizonyosan nem lépték át a holland határt. A herceg és a miniszterelnök töprengtek, vajon mi lehet ennek az oka. Miért nem mozdulnak az angolok? A földalatti mozgalom jelentései semmi kétséget sem hagytak afelől, hogy Hollandiában válságos a helyzet.

Noha Bernát nem sokat értett katonai ügyekhez, és tanácsadóira kellett hagyatkoznia, mégis elképedten szemlélte az eseményeket.* Ha a németek még mindig nem rendezték soraikat, márpedig az ellenállási mozgalom vezetői ezt állították, „néhány harcokcsival végrehajtott támadás órákon belül” felszabadíthatná az országot – de hát akkor miért nem folytatják előnyomulásukat az angolok? Meglehet, Montgomery nem hisz a holland ellenállás jelentésének, mert amatőr vagy megbízhatatlan helyzetmegítéléseknek tartja. Bernát mással nem magyarázhatta a késlekedést. Miért haboznak az angolok, ahelyett, hogy haladéktalanul átlépnék a határt? Noha állandó kapcsolatot tartott követeivel, továbbá Anthony Biddle-lel, az Egyesült Államok utazó nagykövetével és Bedell Smith tábornokkal, Eisenhower vezérkari főnökével, ezért tudta, hogy pillanatnyilag a front teljes mozgásban van, és a helyzet szinte óráról órára változik, Bernát úgy döntött, első kézből kell értesüléseket szerezni. Elhatározta, engedélyt kér a SHAEF-től, hogy Belgiumba repülhessen, és minél előbb személyesen keresesse fel Montgomery tábornagyot. Tökéletesen megbízott a szövetséges főparancsnokságban, mindenekelőtt Montgomeryben. Mégis úgy gondolta, neki is tudnia kell, ha valami hiba csúszott a számításba.

* A fiatal herceg, jöllehet a királynő a hollandiai fegyveres erők főparancsnokának nevezte ki, leplezetlenül beszél e sorok írójával katonai múltjáról. „Semmiféle harcászati tapasztalatom nem volt – közölte –, csupán a háború előtt végeztem el egy tanfolyamot a katonai főiskolán. Később Angliában több tanfolyamot hallgattam, de katonai ismeret-imre túlnyomórészt gyakorlati alapon tettem szert: olvastam, és tisztjeimmel megvitattam a helyzetet. Soha nem tekintettem azonban magam eléggé tapasztaltnak, hogy taktikai kérdésekben döntsék. Kiválóan képzett vezérkaromra hagyatkoztam.” Bernát herceg mégis igen komolyan vette tisztét. 1944-ben vezetett igen részletes naplójában, amelyet előzőkenyen rendelkezésemre bocsátott, parányi betűivel szinte percről percre feljegyzett minden mozzanatot, telefonbeszélgetéseket, katonai konferenciákat, hivatalos ügyinté-zéseit. Ebben az időszakban – feljegyzései alapján számítva – becslésem szerint átlagosan napi tizenhat órát dolgozott.